БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч.
АПРЕЛЬ
15
ВТОРНИК
№ 89 (7935).

Өртээ 2 көп.

Эш Л. И. Брежневтиң хүлээп алышкыны

Чоокта чаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев Чехословак Социалистиг Республиканың ССРЭ-де элчини эш В. Коуцкийни хүлээп алган.

Аки-дунма совет-чехословак харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көрген ол беседа чүректиң ханызындан найыралдың байдалынга эрткен.

> «КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТИҢ» КАНЧААР-ДАА ААЖОК ТӨӨГҮЛҮГ УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ БОЛУП ТУРАРЫНЫҢ УЖУРУ БОЛЗА, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН ХӨГЖҮДЕРИНГЕ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ЧАА САГЫЛГА-ЧУРУМУНЧЕ ШИЛЧИЛГЕГЕ, АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ БОЛГАШ АМЫДЫРАЛДЫҢ СОЦИАЛИСТИГ БАЙДАЛДАРЫН ТУРГУЗАРЫНГА АЖЫЛЧЫННАРНЫҢ МЕДЕРЕЛДИГ БОЛГАШ ЭКИ ТУРАЧЫ ЭГЕЛЭЭШКИНИН ОЛАРНЫҢ БИСКЕ КӨРГҮЗҮП ТУРАРЫ БОЛУР».
>
> В. И. ЛЕНИН.

Школачыларның чогаадыкчы, уран талантызы

«Бистиң школаның өөреникчилериниң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери уаүктел чокка ажылдап келген. Башкывыс баян-биле нота ёзугаар ойнаарынга, тыва улустуң игил, бызаанчы, лемби, чадаган, дошпулуур дээш ышкаш хөгжүм херекселдеринге ойнап билир кылдыр бистерни өөредиринге улуг күженишкинин үндүрүп турар. Белеткеп алган концерттеривисти колхоз төвүнге, Бора-Шайның, Улаатайның хойжу бригадаларынга, фермаларга көргүскеш, көрүкчүлерден эки үнелелди алгылаан бис. Район школаларының бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге бистиң школа бирги черни алган. Ол үнелел бистерни чогаадыкчы чедиишкиннерлиг болурунче улам-на хей-аът кииргеn». Өвүр районнуң Солчур сес чыл школазының 7-ги клазының өөреникчизи Володя Даадыр бистиң редакцияга чоруткан чагаазында ынчаар бижээн.

Часкы дыштанылганың хүннеринде найысылал Кызылдан эгелээш, Тываның бүгү-ле районнарының төптеринге школачыларның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези болуп — хөгжүм, ыр, танцы чаңгыланып, чогаадыкчы, уран көргүзүглер улажып турган. Кызылдың 1, 7, 14, ыраккы Мөген-Бүренниң, Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан, Шеми дээш өскедаа хөй санныг школаларның бот-тывынгыр артистери бедик идейлиг, ханы утказыг уран мергежил-биле күүсеттинген номерлерни көргүскен.

Бо көрүлде школачыларның чогаадыкчы, тывынгыр чоруун көргүзүп, мооң мурнунда чылдарда болгулаан көрүлделерге киришкеннериниң уран талантызының улам байып, күүселделиг мергежилиниң бедип турары илереттинген, талантылыгларның кырынга чаа аттар немешкен. Ол ышкаш аныяк салгакчыларның уран чүүлге, чогаадыкчы чорукка кайгамчык улуг сонуургалды, эстетиктиг кижизидилгезиниң бедип турары тода болган. Боттарының репертуарын В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга, Совет Тываның 25 чыл оюнга тураскааткан номерлер-биле долдурган школалар база-ла эвээш эвес. Чижээ, Чадаананың № 1 школазының район көрүлдезинге киирген концерти бо чугула болуушкуннар дугайын көргүзүп, чугаалап турар номерлер-биле долдунган, бедик идейлиин көргүскен.

Ынчалза-даа бо эрткилээн көрүлделерге бүгү-ле школалар бир дески эвес болган. Тиилекчи болгулаан, дээре черлерни алгылаан школаларның концерттеринде безин четпестерлиг номерлер бар. Хөй санныг школаларның көргүскен концерттериниң идейлиг утказы салдынган сорулгаларга, негелделерге четпейн барган, күүселделеринде четпестер хөй, сцена культуразының талазы-биле дыка аскап турар. Көрүлдеге буу-хаа белеткенген, репертуар шилип алырынче чогуур кичээнгей салбаан школалар эвээш эвес. Бо дээрге чугула кампанияже бөшкылар коллективи, ында партия, профэвилел, комсомол организациялары кошкак кичээнгей салган, көрүлде дээрге школачыларның уран чүүлге тудар шылгалдазы болур, оларның эстетиктиг кижизидилгезинге улуг дуза кадар дээрзин чедир үнелевээн чорукдур.

Бо чылдың май 9-та школачыларның чураан чуруктарының республика делгелгези болур. Ону Тываның Чурукчулар эвилели болгаш республиканың Чырдыдышкын министерствозу, ВЛКСМ обкому организастап турар. Аңаа киирер дээн ажылдар республиканың школаларындан кээп эгелээн. Эң эки чураан чуруктарны бо делгелгеге киирер, чурулгага талантылыг өөреникчилерни, келир үениң чурукчуларын илередип үндүрери чүгле башкылар коллективтериниң эвес, райкүүскомнуң улус өөредилге болгаш культура килдистериниң улуг кичээнгей салыр сорулгазы болур.

Бо чылдың июнь айда пионерлерниң болгаш школачыларның техниктиг база чурумалдыг уран чүүл чогаадылгазының 17-ги республика делгелгези болур. Ону В. И. Ленинниң төрүттүнгеп хүнүнден бээр 100 чылынга тураскааткан болгаш «Ленинчи күзелдиң оруу-биле» деп девиз-биле эртгирер.

Мооң мурнунда ындыг делгелгелерни чылдың-на организастап келген. Школачылар хөй санныг солун ажылдарны чогаадып кылган. Олар янзы-бүрү модельдерни конструкторлап, чондурар болгаш чазаныр станоктарның дузазы-биле эт-сеп, дериг-херекселдерни шевер кылгылаан.

Школаларда, пионерлер бажыңнарында техниктиг чогаадылганың, шевер кылыглардың, чурулганың болгаш уран чүүлдүң өске-даа бөлгүмнери ажылдап турар. Туранның Пионерлер бажыңында, Шагаан-Арыгның, Тоора-Хемниң ортумак школаларында техниктиг бөлгүмнер солун ажылдарны чогаадып кылган. Тоора-Хем школазында кино тырттырарының бөлгүмү каш чыл үргүлчүлеп, улуг үнелелди алган. Олар эрткен чылын пөш тооруун арыглап сайлаарының станогун чогаадып кылган. Кызылдың Пионерлер бажыңы болгаш аныяк техниктер станциязы школачыларның техниктиг чогаадылгазын сайзырадырынга таарымчалыг байдалдарлыг болуп турар. Ында техниктиг бөлгүмнериниң киржикчилери мооң мурнундагы болгулаан делгелгелерге солун ажылдарны киирген. Бай-Тайганың Кызыл-Даг школазының өөреникчилериниң чопар-даштан, ыяштан чазанырының бөлгүмү эки чедиишкиннерлиг болгулаан.

Ынчалза-даа чамдык районнарның школачыларының техниктиг болгаш уран чогаадылгазынче чогуур кичээнгей салдынмаан. Тес-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарының школачыларының техниктиг болгаш уран чогаадылгазының кылыгларының делгелгелери мынчага дээр болдунмаан.

Техниктиг болгаш чурумалдыг уран чогаадылганың ажылдарынга эки чедиишкиннерлиг болгулаан коллективтерниң, школачыларның дуржулгазын, эң эки чогаадыкчы ажылдарны нептередири кол сорулга болуп турар. Амгы үениң чаа техниказының, эртемниң чедиишкиннериниң кол чүүлдерин школачыларга таныштырары, боттары бот-тывынгыр чогаадыкчы чоруун көргүзүп, боданып, конструкторлаары дээш техниктиг чогаадылгаже школачыларны хандыкшыдары, чаңчыктырары кол чүүл болур. Химия, физика дээн ышкаш эртемнерге херектиг өөредилге, көргүзүг материалдарын болгаш өске-даа херекселдерни өөреникчилерниң боттарының моделин, конструкторлаашкын ёзугаар кылып алырынче онза кичээнгейни салыр херек.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ПАТРИОТЧУ ЭГЕЛЭЭШКИН ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Баштайгы шакта бирги каътты тудуп

Эрткен субботаның эртенги өйүнүң өөрүшкү, хайнышкынныынга май бирниң байырлалының эртенги шактары сагыышка кирер. Коя-каас-даа эвес, анаа-ла ажылчын хептерин кеткилепкен москвачылар кудумчуларга далашкан чорупп турган.

Юбилейжи субботниктиң шалыпчы ажыл ээлчээнче баштай-ла Москваның тудугжулары ажылдап кирипкен. Тушинонуң ийиги кварталында 9 каът бажыңның тудуг шөлүнге Владимир Капустинниң бригадазы ажылдап эгелээр мурнунда митинг эрттире кааптар дээш чыглып келген.

— Колонналыг залга чораш, 1919 чылда болган баштайгы субботниктиң киржикчилериниң өөрээнинге карактарының чашталы берген турганын чуруп кааныи көрдүм. Оон бээр каш-ла хонду. Бөгүнгү хүнну бистер кажан-на ийик, бир үеде база сактыр боор бис. Бөгүн бистер чүгле беш чылдың фондузунга кириштир ажылдаар эвес, харын боттарывыстың анаа-ла хонук нормазын база ажыр күүседир бис—деп, бригадир чугаалаан.

Митинг доозулган. Монтажчылар, штукатурлар, бызаңчылар, электриктер ажылдай берген. Каңнакчы М. Авраменко карак чылчырыктаар чырыктан камгаланыр халывын арнынга кеттинипкен. Участок начальниги Е. Лялюшко бригаданың ажылдаар черлериниң шуптузун база бир хынаан.

Раствор белен, суургалыг кран сөгүнүн шөе сунупкан, оон агаарга хана панельдерин кранның демир сыдымы төрепчилеп эккелген. Беш чылдың фондузунга улуг-хуу киирериниң шалыпчы ажылы эгелей берген.

Бажыңнар тудар 1 дугаар комбинаттың тудугжу-монтажчылары ай планын ёзугаар бир хонукта-ла он тос бүдүн үш ончук каът бажың тудар нормалыг. Комбинаттың тудугжулары улуг эгелээшкиниң юбилейлиг ол хүнүнде 22 каътты үш ээлчег дургузунда эптеп тудар.

Эртенгиниң 8 шак 30 минута. Бажыңнар тудар 1 дугаар комбинаттың диспетчер пунктузунга тудугжулар бир шак ажылдаан соонда бирги каътты тудуп дооскаңы хире хемчээлдиг ажылдарны кылды дээп дыңнадыглар келген.

(СЭТА-ның корр).

Коммунистиг субботник хүнүн Тывага демдеглээни

Кайда-даа ажыл-ла, ажыл

Найысылалдың мурнакчы коллективтериниң баштайгы коммунистиг субботниктиң 50 чыл юбилейиниң хүнү—апрель 12-зин массалыг демдеглээр деп эгелээшкинин Тыва АССР-ниң ажылчы чону улуг көдүрлүүшкүн-биле деткээн. Чер-черде партия, совет органнар субботникти организастыг эрттирериниң белеткел ажылдарын чоруткан. Бүдүрүлгелер болгаш албан организация черлериниң бүгү-ле коллективтеринде партия организацияларының болгаш нити коллективтерниң хуралдары эртип, субботникти башкарып эрттирер штабтарны тургузуп, кылыр ажылдарның хемчээлин болгаш бүгү байдалын тодараткан турган.

Апрельдиң 12-де субботник бүгү-ле черлерге эртенгиниң 8 шакта эгелээн. Үлетпүр бүдүрүлге, тудуг организацияларының коллективтери, колхозтар болгаш совхозтар ол хүнну бүдүн ажыл хүнү кылдыр эрттирген. Республикадан субботникке 90 муң ажыг кижи үнген, ооң иштинде Кызыл хоорайдан 26000, Улуг-Хем районундан 10 муң, Чөөн-Хемчиктен 12500, а Барыын-Хемчиктен 10600 кижи ажылдап хүнээн.

Коллективтерниң нургулайы субботникче бүдүн составы-биле үнүп, ажылга бедик бүдүрүкчүлүг, организастыг, чурумнуун көргүскен. Чижээ, Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чериниң коллективи ол хүн 400 кубометр тудуг ыяжын кезип белеткээш, салдадыр черинде эккеп чыгган болгаш 100 кубометр ыяшты дилип, 1500 рубльдиң мебелин белеткээн.

Кызыл-Хавак шахтазында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, коммунист И. Еремнинниң бригадазы ээлчегде 250 тонна хөмүр-даш казар тургаш, ол хүн 400 тоннаны казып, планын 160 хуу күүсеткен. Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң кежигүннери немештир 2 тракторну септеп, часкы тарылгага 27 агрегатты белеткеп, 35 тонна үрезинниң чамдык арыглаашкынын чорутпушаан, тараажылар чурттаар 2 хову турлаан септээн. Күш-ажылдың ындыг янзылыг бедик бүдүрүкчүлүг чижектерин район, суур, хоорай, коллектив бүрүзүнден кончуг хөйну көргүзүп болур.

Республиканың бүгү ажылчы чонунуң ол хүн көргүскен бир онзагай чүүлү болза субботникке киришкен коллектив бүрүзүнүң бүдүн хүнну ажылдап эрттиргени болур. Ол ышкаш улуг эгелээшкинниң 50 чылынга тураскааткан митингилерге ажылчы чон моон соңгаар-даа бо мындыг янзылыг субботник, воскресниктерни үе-үелеп чорударын саналдааны патриотчу көдүрлүүшкүннүң илерели болган.

Субботниктиң төнчүзүнде хөй-хөй Культура бажыңнарынга ажылчы чонга бараалгаткан концерттер, кежээлер, кинолар болган. Амгы үеде чер-черге бүдүрүп кылган ажыл-иштиң акша түңүн үндүрүп, ону беш чыл планының күүселдезиниң фондузунче шилчидер.

• • •

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. (Телефон-биле). Районнуң 10600 ажыг ажыл-ишчилери ленинчи субботникче үнген. Олар ниитизи-биле 12 муң рубль түңнүг ажылды кылган. Ак-Довурак хоорайдан 3500 ажыг кижи субботникке киржип, 4124 рубль түңнүг ажылды кылган.

«Большевик» колхозтуң ажыл-ишчилери 4 км дурттуг буганы септээн. Механизаторлар 72 га черни суггарган болгаш 114 га черниң шыгын базырган. Районнуң өске-даа черлеринге ленинчи субботникке ажылчы чон улуг көдүрлүүшкүннүг киришкен.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязының коллективи коммунистиг субботникке бүрүнү-биле киришкен. Цехтер, бригадалар аразынга калбарган социалистиг чарыш ол хүн кажангызындан артык бедик бүдүрүкчүлүг болган.

ЧУРУКТАРДА: цинкография цегиниң коллективиниң кежигүннери (оң талазындан) В. Голубков, В. Муренков, К. Могильникова болгаш Л. Адгина оларның клишениң шыңарын хынап турары.

Оң талазында чурукта биске аалдап келген моол өңнүктерниң субботникте ажылдап турары.

А. СОДУНАМНЫҢ.
А. ЕФИМОВТУҢ фотолары.

Алма-атажыларның салыышкыны

АЛМА-АТА, апрель 12. (СЭТА-ның корр). Ол хүн ажыл-ишчи субботникке үш муң ажыг алма-атажылар ажылдап үнген. Беш чыл фондузунга Казахстан найысылалының киирген үлүг-хуузу улуг. Баштайгы дөрт шак дургузунда 140 үлетпүр бүдүрүлгезинге миллион ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрген. Аар машиналар заводу өңнүг металлдарның Ревдинск заводунга бээр, хоолайлар бүдүрер станны эптеп дооскан. Ук агрегаттың сөөлгү дериглерин ол хүн Уралче чүдүрүп чоруткан.

Шуткулга-механика заводунуң продукциязын көдээниң ажыл-ишчилери часкы ажылдар эгелээринге уткуштур четтикпейн манап турар. Бүдүрүлге черниң коллективи ол хүн көстүп көрбээни-биле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Хүннүң баштайгы чартыының дургузунда тракторларга болгаш автомобильдерге ажыглаар чээрби муң рубльдиң артык кезектерин бүдүрген. Анаадаазындан ол беш хуу хөй болган. Сөөртүп чорудар артык кезектер суккан хааржактарда «Коммунистиг субботник хүнүнде бүдүргени» деп демдеглеп бижээн.

«Джедысу» фирманың шууштуруундан чеди муң эжеш идик бүдүп үнген. Оларның шуптузун чыл дургузунда камнап алдынган материалдардан дааранган.

Субботниктиң чогум эң чугула шөлү Ленин аттыг кудумчу болган, ында эрги бажыңнарның оруңга кончуг чараш чаа бажыңнарны тудуп турар. Кончуг улуг тудуг шөлү болу берген ол кудумчуда ажылдап турар ажылчыннарга хөй студентилер биле албан-хаакчылар кээп дузалашкан. Бажыңнар тудар комбинат ол хүннүң баштайгы чартыында барык үш чүс дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн туткан.

Албан-хаакчылар, студентилер, школачылар, бажың ээлери херээженнер, пенсионерлер заводтарның, чурттаалга черлериниң, кудумчуларның, шөлдерниң, парктарның, хоорай даштында дыштанылга бажыңнарының девискээрин чаагайжыдар ажылдарны кылган.

Якутияның алдынчы субботниги

ЯКУТСК, апрель 12. (СЭТА). Алдан хоорайның күш-ажылчы төөгүзүнге ол хүн ийи дакпыр алдын үнелиг кылдыр демдеглеттирип кирер. «Улуг эгелээшкинниң» бежен чыл болган алдын юбилейин анаа ажыл хүнү кылдыр, хөй алдын тывары дээш чарыш хүнү деп чарлаан.

Субботникке 18 муң ажылчын, албан-хаакчылар, чүүл-бүрү профессиялыг, аңгы-аңгы назы-харлыг кижилер ажылдап үнген. Чамдыктары шахталарже кирген, өскелери казылда черлеринче чорупкан, үшкүлери тывыш техниказын септээр ажылдар кылган. Отрядтарны коммунистер, комсомолчулар, хоочун ажыл-ишчилер, дайын киржикчилери баштаан.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү шак бүрүде улам бедээн. Михаил Усенковтуң болгаш Василий Барановтуң удурткан казылда машиналарының коммунистиг күш-ажыл коллективтери алдынныг элезин чуурунуң онаалгазын оранчок ажыр күүсеткен. Октябрьның 50 чылы аттыг казылда машиназының септекчилери ону хемче салып киирериниң хуусаазын бир хүн кызырган болгаш Алдыы Куранах алдын «Күүлүг» рудникке. Ленинчи ургайларынга чер иштиниң алдынныг муң-муң кубометр элезин рудазын тып кан, он-он бульдозерни септээн.

Алдынчы ындыг субботниктер Индигиркага болгаш Янга база эрткен.

Беш чылдың фондузунга

ДУШАНБЕ, апрель 12. (СЭТА-ның корр). Таджикистанның машиналар бүдүрер ишчилери, чер байлактарының казыкчылары, пөс аргыкчылары биле торгужулары — барык үш чүс үлетпүр бүдүрүлгезиниң коллективтери ол хүн юбилейжи субботникке киржип, шалыпчы ажыл-иш ээлчээнге ажылдаан.

Душанбениң идик фабриказынга херээженнер, уруглар кедер ийи муң ажыг эжеш идикти бүдүрген. Бүдүрүлге черинге база бир субботникти май 10-да эрттирер деп шиитпирлээн. «Трактородеталь» заводтуң металлистери даалыл сөгер он машинаны эптеп бүдүрген. Душанбениң тудуг материалдары бүдүрер комбинады бодувун хөй продукциязын тудуг шөлдеринге чорудуп берген.

Чаагай медээлер чер болгандан кээп турар. Бөгүн Нурек ГЭС-ниң, Яванның электрохимия комбинадының тудугжулары, Ленинабадтың чурттакчылары шалыпчы ажылдаан. Апрель 12-де ажылдап алдынган акша-хөреңгини беш чыл фондузунга шилчидип бээр.

Советтер ажылдакчыларының семинары

Дүүн, апрель 14-те республиканың көдээ, суур болгаш хоорай Советтериниң даргаларының семинары эгелээн. Ооң баштайгы хүнүнде СЭКП Тыва обкомунуң секретары К. С. Шойгунуң «Амгы үе-чада идеологтуг ажылдың сорулгаларының дугайында», СЭКП обкомунуң парторганнар килдизиниң эргелекчизи Г. В. Ивановтуң «Эрге-чагырганың чер-чер органнарының ленинчи принциптериниң дугайында» база партия обкомунуң лектору В. Очурнуң «Делегей байдалының дугайында» лекцияларын семинарның киржикчилери дыңнаан.

Дараазында хүннерде совет ажылдакчыларга ажылды планнаарының, учёт-отчёттуг болурунуң, черни шын ажыглаарының дугайык таныштырар. Ол ышкаш семинарның киржикчилери В. И. Лениниң 100 чыл болур оюн база Совет Тываның 25 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле көдээ болгаш суур Советтериниң сорулгаларының дугайында, үлетпүр, транспорт, амыдырал болгаш социал хандырылга, чаагайжыдылга дээш оон-даа өске айтырыглар талазы-биле солун болгаш ажыктыг лекцияларны дыңнаар.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГА—ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Тарып кирерингe белен

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТЕ «Большевик» совхозтуң тараажылары болгаш механизаторлары 26 тракторну септээш, комиссияга хыпаткан. Оон ыңай он беш трактор андазыннарын, он дөрт тараа чажар машиналарны, 110 илиирлерни эки шыңарлыг кылдыр септеп алган.

Техника септелгезинге кызымаккай, ак сеткилдиг ажылдаан механизаторларга Куулар Чамыяң, Ооржак Морауктоол, Тюлюш Анай-оол, М. Настык-Доржу болгаш өскелерндаа хамааржыр.

Буга-Шазы, Ак-Кара-Суг деп черлерде ийи хову турлааның септелгезин доскан. Ында чурттаалга бажыңнарының столовайның, кызыл-булуңнарның иштин чугайлаан, печкаларын чаартып салган.

Куулар Сандактың удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы тарылга шөлдеринче чемишчидилге сөөртүрүн шалыпкын чорудуп, бо хүннерге чедир 2600 тонна өдектн ховуларда чедирген. Олар бо ажылды ам-даа үргүлчүлээрин шиитпирлээн.

Суггарылга—бедик дүжүттү өстүреринге кол чүүл. Совхоз бо чылын 400 гектар черни суггарып тарыыр. Ам буга дөстерин довурактаарын дооскан, ооң септелгезин чорудуп турар. Суггатчыларның сургаалдалыг семинарын эрттирген. Совхозтуң дирекция черни суггатчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оларның кедер идиктерин, суггарылга херекселдерин четчелеп белеткээн. Ол ышкаш суггатчыларның материалдыг сонуургалын бедидер талазы-биле тускай хемчегни ажылдап кылган. Оларның социалистиг чарыжын 7 хонгаш түңнеп үндүрер. Бирги черни алган суггатчыга 10, ийиги черни алган кижиге 7, үшкү черни алган суггатчыга 5 рубль шаңналды тыпсыр. Ол дугайын суггатчыларга тайылбырлап таныштырган.

Суггатчы звеноларны тургускан, оларда тускай даалгаларны берген. Эш Шыырапның удурткан звенозу 140 гектар черни эки шыңарлыг суггаргаш, ооң гектар санындан 15 центнер тарааны алырын хүлээнген.

Часкы тарылганы чорударының ажылчын планы тургустунган. Шык базырышкының шалыпкын чорут кэш, эгир чылын белеткеп каан 1200 гектар черге тараа культураларының чажылдазын 5 ажыл хүнүнде чорудар, бир муң бир чүс гектар черни удур андаргаш, тараа болгаш өске-даа культураларны чажар. Оон ыңай ажылчын планда кымнарның каяа, чүнү кылырын, чарышты канчаар организастаарын, тараажыларның культурлуг амыдырал хандырылгазын экижидерин тодаргай көргүскен.

Эш Калдар-оол эргелекчилээн көдээ клубтуң бот-тывынгыр артистери тараажыларга солун концертти көргүзер дээш белеткенип турар. Совхозта партия организациязы тараажылар ортузунга чорудар политмассалыг ажылдың планын тургускаш, хову бригадаларында агитаторларны быжыглаан.

— Бо чылын часкы хову ажылдарын эрткен чылдардан эрте эгелээр бис. Черниң шыгы үнмээнде чашкан тараа үнүүчел, белен соокка алыспас, дүжүткүрү эки болур, эрте быжар дээрзин практикадан көрген бис—деп, совхозтуң агрономму Константин Хаян-оол чугаалап турар.

Большевикчилер часкы тарылганы чогуур өй-шаанда бедик агротехниктиг байдалга эрттирер дээш оралдажып турар.

К. ХЕРТЕК.

Тарылга шөлдеринде

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). Бистиң корр. «Тес-Хем» совхозтуң Оңгар-Өдекте Д. Даваа бригадирлээн хову бригадазы апрель 9-та шык базырышкынынче кирген. Эштер Айыжы, Балдар-оол, Доржу оларның башкарганы агрегаттар баштайгы 3 хүнде 200 гектар черниң шыгын базырган.

«Ак-Эрик» колхозтуң М. Солага удуртурган 18 кижи составтыг суггарыкчылар бригадазы кукуруза, сула болгаш картофель шөлдерин суггарып эгелээн. Бригада баштайгы ийи хүнде 85 гектар шөлдү суггарган.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГА—ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Парторганизация хову ажылдарының үезинде

1969 чыл—В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл болганын демдеглээриниң бүдүүзү чыл. Ынчангаш көдээниң ажыл-ишчилери социалистиг чарышты улам калбартып күштедирген. Партия организацияларының организастап турары социалистиг чарыжының кол утказы болза, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер талазы-биле беш чылдың планның онаалгаларын хуусаа бетинде күүседири, тараа болгаш өске-даа культураларның бедик дүжүдүн алыры дээш партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылды бедик деңнелге тургузары болур.

Бедик дүжүт дээш демиселдиң бир чугула үе-чадазы болза, часкы тарылгага эң организастыг кирери болур. Чамдык ажыл-агыйлар часкы тарылгага белеткелди үлегерлиг дооскаының онзалап демдеглээр херек. «Межегей» совхоз (партком секретары эш Дардаш) часкы тарылгага белеткелди шагда дооскан. Ында партия организациязы чер ажылының тускай эртемниглериниң мергежилинге, бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгазынга даянгаш, техника септелгезин, үрезинниң тарыырының кондициязынга чедирерин, хову турлагларын белеткээрин эки организастаан. Совхозта коммунистер боттарының бар аргаларын өөренип көргеш, нинти тарылга шөлүн чогуур пландан 500 гектар ажыгны тарыырын шиитпирлээн. Кол аъш-чем культуразы кызыл-тастың муң гектар черинге минералдыг чемишчидилгени төгерин совхозтуң дирекция чери, партия организациязы баш удур көрген. Оон ыңай партком партийжи-организастыг болгаш партийжи-политиктиг ажылдың планын тургускан болгаш бадылаан. Совхозта ажылдап турар коммунистерниң деңкезии часкы тарылгага ажылдаан турарын партком болгаш партия эге организациялары, партия бөлүктери баш удур планнаан.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозта партия организациязы (партком секретары эш Коненко), олла районнуң Дуржулга станциязында партия организациязы (партком секретары эш Петенев) часкы тарылгага белеткел ажылдарын чедимишкиниг доозар дээш чарышты үретүңнелдиг организастаан.

Ынчалза-даа чамдык партия организациялары часкы хову ажылынга белеткелди четпес организастаанын демдеглевейн барып болбас. Чөөн-Хемчик районда «Тыва», «Чыраа-Бажы» совхозтарда парткомнар (секретарьлары эштер Д. Куулар, К. Куулар) часкы тарылгага белеткелди дыка четпес удурткан. Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозта партком (секретары эш Чылбак-оол) часкы хову ажылдарынга база четпес белеткенген. Ол ажыл-агыйларда трактор болгаш өске-даа техниканың септелгези ам-даа доозулбаан. Автопарктың ажылы тодаргай планнаттынмаан, хову турлаглары ам-даа белен эвес, үрезин тарыырының кондициязынга чедир белеткеттинмээн, минералдыг чемишчидилге четчир кылдыр белеткеттинмээн. Үстүнде ады үнген партия организациялары доп-дораан шиитпирлиг хемчег албас болза, часкы хову ажылдарын кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттирери бергедей бээр.

Бо чылдың кыжынында Тываның тараалаң районнарынга хар улуг дүшкен, черниң шыгы хөй болган. Ынчангаш тараа болгаш өске-даа культураларның эң бедик дүжүдүн алырынга таарымчалыг байдал тургустунган. Ам хамык ужур партия организацияларының дайынчы, бедик организакчы ажылында. Партийжи-организастыг, партийжи-политиктиг база культура-массалыг ажылды бедик деңнелге тургузары тараажыларның, механизаторларның, суггатчыларның хей-аъдын көдүрер.

Бо хүннерде хову турлагларын ам-даа эки дерири партия организацияларының кол кичээнгейинге турар ужурлуг. Көргүзүг болгаш хүндүлел самбыралары, хана солуннары, агитхуудустар эң-не дайынчы үнүп турарын чедип алыры чугула. Көскү агитацияга тараажыларның, механизаторларның мурнакчыларын чырыткан, хожудап турарларны илереткен турар ужурлуг. Чарышка кым мурнап, соңнап турарын хүннүң-не түңнеп үндүрүп, хүндүлел, көргүзүг самбыраларынга кирип, хана солуннарынга, агитхуудустарга бижип турары партия организацияларының хүлээлгези болур.

Суггаттыг черлерни бүрүн ажыглаан турарынче партия организациялары онза кичээнгейни салыр ужурлуг. Бо талазы-биле Барыын-Хемчикте «Большевик» колхозтуң суггатчыларының байлак дуржулгазын өске ажыл-агыйларга ажыглаары дүжүт дээш демиселге улуг ажыктыг болур.

Часкы тарылганы чедимишкиниг эрттирери—В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл юбилейинге партия организацияларының, бүгү ажылчы чоннарның төлептиг белээ болур.

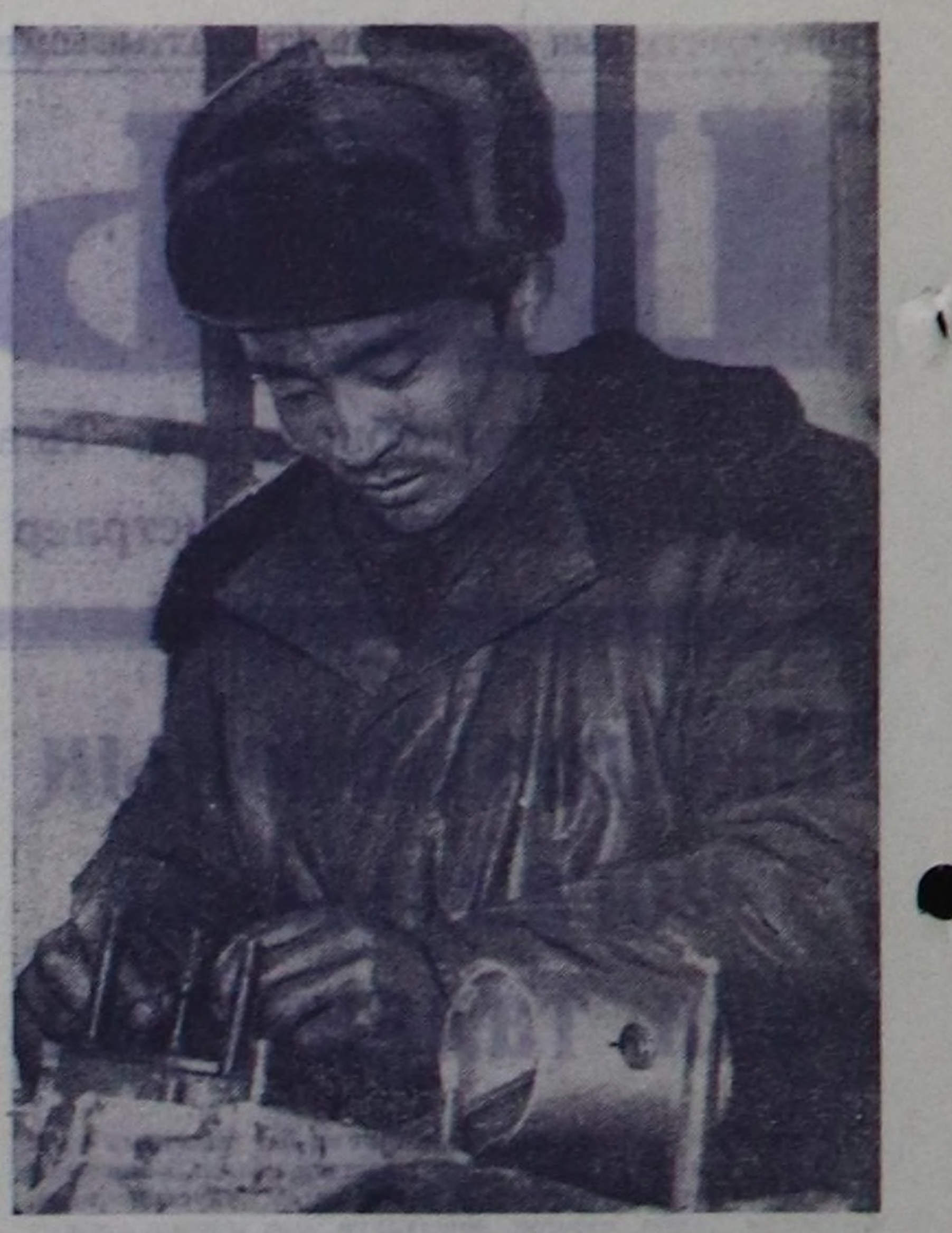

Бо чурукта «Тиилелге» совхозтуң хоочун тракторизи Михаил Монгуш-дур. Ол бодунуң каң «аъдын» кандыг-даа ажылдан чалданмас кылдыр ыяк белеткеп алган. Ам чүгле тарылга эгелээрин манап турар. Ооң өөрү база Михаилдиң үлегерин ап, часкы хову ажылдары эгелээринге чедир бүгү техниканы белеткеп аптар бис деп аазап турарлар.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга

Часты бүгү күш-биле уткуур

УЛУС ажыл-агыйының хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII съездизиниң директивалары ниитилел бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң бедик темпилерин баш удур төлевилээн. Ол сорулгаларны күүседиринге чугула роль көдээ ажыл-агыйга хамааржып турар.

Тараа, эът, сүт, чуурга болгаш дүк бүдүрүлгезиниң улам ыңайгы өзүлдези колдуунда-ла тарылга шөлдериниң дүжүттүүн, малдарның продуктулуун бедидериниң, а ол ышкаш чем баазазын быжыглаарынга үндезилээш, малдың база куштуң баш санын өстүрериниң оруу-биле чоруттунар ужурлуг.

Бир эвес, чер ажылының культуразын көдүрериниң талазы-биле болдунар аргаларны болгаш курлавырларны районнуң бүгү ажыл-агыйлары быжыг-туруштуу-биле ажыглаар болза, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүү болгаш тарааның ниити чыылдазы дыка хөй боор болур ийик.

Чоннуң кол байлаа — черни шын ажыглаары көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң бирги чергениң сорулгазы болур.

Тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң айтырыгларын ажыл-агыйларга болгулаан бүдүрүлге чөвүлел хуралдарынга болгаш районнуң партия ажыл-агый активинге чугаалажып көрген.

Тарааның ниити чыылдазын 26 муң тонна чедирер, га черден ортумаа-биле тарааның 10 центнер, а суггаттыг черлерге — 15 центнерден эвээш эвес дүжүдүн, кукурузаның 220 центнер ногаан массазын, 100 центнер картофельди, 110 центнер ногааларны алыр деп шиитпирлээн.

30 муң тонна органиктиг болгаш 400 тонна минералдыг чемишчидилгелерни тарылга шөлүнге төгер, 16 муң га черниң бок үнүштерин авиахимиктиг арга-биле аштаар, 6900 га суггаттыг черни тарыыр, 25 муң га черни дилиндектей тарааш, чаштырар, 20 муң га черни куруктур аңдарар.

Машина-трактор парыгының техниктиг ажаалдазын болгаш ажыглалын экижидер. Чаңгыс трактор-биле 300 га чымчак черни аңдарар, бир комбайн-биле 280 га черниң тараазын ажаап алыр. Күрүнеге тараа садар талазы-биле беш чыл планын октябрь 10-да күүседир. Тараа болгаш мал чеми бүдүрерин көвүдедири-биле районда тарылга шөлдериниң структуразын чаарткан, үрезин ажылын экижидериниң, тарылга ээлчештирилгезин чорударының база шиңгээдип алырының, а ол ышкаш хөрзүннү хат алыр чорукка удур хемчеглерниң талазы-биле айтырыгларны чугаалажып көрген. Суггаттыг черлерге тарылга шөлдерин калбартыр сорулга-биле 1480 га черге суггарылга четкилерин катап тургузарын (чаарты кылырын) планнаан. Хөрзүнүн хат аппаар черлерге 5800 га шөлдү ширин аңдара кагдырбайн ажылдап кылыр, 25 муң га черге тарааларны дилиндектей тарыыр.

Тараа культураларын 26 муң га ажыг черге, кукурузаны 3 муң га ажыг черге тарыыр. Чаңгыс чылдыг сигеннерни 5195 гага тарыыр.

Хөрзүннү сайзырадырының, тарааны чаштырарының, черни куруктур аңдарарының болгаш тарааларны чайын ажаарының талазы-биле бүгү көдээ ажыл-агый ажылдарын чогуур үезинде болгаш шынарлыг кылдыр күүседири-биле бүгү ажыл-агыйлар тракторлар-биле, сеялкалар-биле болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый техниказы-биле колдуунда хандыртынган.

Илчирбелиг тракторлар ийи ээлчегге, анаа дугуйлут тракторлар чаңгыс ээлчегге ажылдаар. Тракторларга 362 механизатор ажылдаар, оларның иштинде 12 кижи бирги, 94-тү ийиги болгаш 256-зы үшкү класстың механизаторлары.

Ажыл-агыйларның часкы тарылгага белеткелин хынап көөр күрүне комиссиязы бодунуң ажылын март 28-те дооскан. Комиссия улусчу контрольдуң кежигүннериниң киржилгези-биле тарылгага белеткелди эки деп үнелээшкин-биле хүлээп көрген. «Чыраа-Бажы» болгаш «Тыва» совхозтарының часка белеткели багай болган. «Большевик» совхоз (кол инженери В. Куулар), Ленин аттыг колхоз (кол инженери Чайбар), «Октябрь 30 чылы» колхоз (кол инженери Т. Доржу) техниканы эки белеткээн. Ооң-биле чергелештир, комиссия дыка хөй четпестерни илереткеш, чайладыры эргежок чугула деп санаан.

Бар болуп турар 225 тракторнуң 196-зы септеттинген азы 87 хуузу, 29 тракторга септелге негеттинип турар. 100 тракторнуң техниктиг ажаалдазын кылыр ужурлуг. Тракторлар септелгези «Чыраа-Бажы» совхозта онза хожудап турар. Аңаа ам-даа 20 тракторну септээр.

Чамдык тракторларны септээшкиниң шынары багай: кывар-чаар чүүлдер төктүп турар, таарышпас быжыглал материалдарын суккулаан, шимчедикчилерниң күчүзүн болгаш кывар чүүл чарыгдалын шенеп көрбээн. 156 трактор андазынындан 120-ни, 152 тараа сеялкаларындан 119-ту септээн болуп турар. Көдээ ажыл-агый машиналарын белеткээриниң талазы-биле-даа «Чыраа-Бажы» совхоза сөөлгү черде туруп турар.

Кукуруза болгаш картофель олуртур машиналарны четпес белеткээн. Чүгле «Октябрь 30 чылы» болгаш Ленин аттыг колхозтар кукуруза олуртур бир-бир машиналарны белеткээн, а картофель олуртур машиналарны чаңгыс-даа ажыл-агый септеп албаан. «Большевик» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда ындыг машиналар шуут чок.

Ажыл-агыйлар кызыл-тас болгаш ногаа культураларының үрезиннери-биле бүрүн хандыртынган, ынчалза-даа чамдык черлерде сула болгаш арбай үрезини четпес. Амгы үеде тараа хүлээп алыр пункт садары-биле 300 тонна сула үрезинин ажыл-агыйларже сөөртүп чорудуп турар болгаш кызыл-тастың сорттуг үрезиннерин орнаашкынга берип турар.

Тараа культураларының бар үрезиннериниң 62 хуузун чажар шынарынга чедир белеткээн. «Октябрь 30 чылы» колхозтан аңгыда, бүгү-ле ажыл-агыйларда кол аъш-чем культуразының үрезини чажар шынарынга чедир белеткеттинген. Картофель үрезини-биле ажыл-агыйларның 70 хуузу хандыртынган.

Ажыл-агыйларда кывар-чаар материалдар четпес. Оларның-биле хандыртынарының айтырыы база-ла чугула болуп турар.

Хову турлагларын, чунар-бажыңнарны, аъш-чем кылыр черлерни, оруп-дөжек херекселдерин белеткээринче бүгүле колхозтар болгаш совхозтар кирипкен. 18 хову турлааның 5-ки, 11 чунар-бажыңның 4-тү бүрүн белен болган. Хову турлагларын «Сүт-Хөл» совхоз эки белеткээн.

Бүдүрүлге программазын күүседири-биле районнуң ажыл-агыйларында 21 трактор-хову бригадаларын, 10 кукуруза бригадаларын, 7 картофель-ногаа бригадаларын, суггарыкчыларның 64 звеноларын организастаан. Оларга шупту 352 кижи ажылдаар.

Бригадалар херек кырында чүгле часкы тарылга кампаниязының үезинде тургаш, ооң соонда ажылдавайн баар эрткен чылдарның частырын ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери болдурбазы эргежок чугула.

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары 1969 чылдың часкы тарылгазын чогуур өйүнде, организастыг болгаш бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер дээрзиниң бүгү барымдаазы бар.

И. ПОМИНОВ,
Чөөн-Хемчиктиң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң кол агроному.

Сөөлгү белеткелдер

«МЕЖЕГЕЙ» совхоз 1969 чылдың часкы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткенген болгаш ам сөөлгү кылза чогуур чүүлдерни белеткеп турар.

Совхозтуң кол агрономү Григорий Васильевич Бондаренко тараа бүдүрерин көвүдедир дээш ажыл-агый чүнү кылып турарын эргек базып чугаалап турар. Совхозтуң механизаторлары бүгү тракторларны, өске көдээ ажыл-агый чепсектерин республикада эрте белеткеп алгаш, агрегаттарны хову турлагларынга чедирген. Бедик мергежилдиг эдикчи-мастерлерни шилип алган. Көдээ ажыл-агый машиналарын таарыштырып чорударынга херек шөлдерниң тудуглары бүгү бригадаларда дооступ турар, а № 4 бригадада ындыг шөл бүрүн белен. Шөлге контроль-таарыштырылга ажылдарын эртпээнде, чаңгыс-даа андазын, сеялка, культиватор шөлге үнмес.

Культура-техниктиг ажылдарның болгаш кагдынган черлерни ажыглаарының күсели-биле кызыл-тас тарылгазының шөлү эрткен чылдыындан 500 га өзер. Бир муң гектар тараа культураларының шөлүнге 150 тонна минералдыг чемишчидилгени төгер. Ооң хөй кезиин ам бригадаларда сөөртүп чедирген, 8000 га шөлге дилиндектер зайы-биле аңдарар системаны ажыглаан. Кызыл-тас тарылгазын чүгле чайын, күзүн аңдарып белеткээн черлерге чорудар. Кызыл-тас үрезининиң 70 хуузу чажылга шынарынга четкен 2 болгаш 3 класстыы. Үрезин хораннаашкыны чоруп турар. Үрезиннерни чажарының мурнунда агаар чылыынга чылыдар.

Ажыл-агыйда часкы хову ажылдарын чорударының планын, бүгү культураларны тарып өстүрериниң техниктиг картазын чогаадып кылган.

Эрткен чылын совхозтуң ногаа тарылгазынга 100 га куруккан черни аңдарып белеткээн. Чылыткылыг черлерге 1500 тонна ирик өдекти төккен. Кукуруза өстүрер 5 звенону тургускан. Бо чылын картофель өстүрер 2 звенону бир дугаарында тургускан.

Хову ажылдарының бүгү участоктарынга материалдыг болгаш моральдыг деткиишкинниң хемчеглерин ажыглаар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин беш хонук санында үндүрер. Мурнакчы бригадага кызыл тукту, механизаторларга вымпелдерни тыпсыр. Тарылга сөөлүнде тиилекчилерге өртектиг шаңналдарны тыпсыр. Совхозтуң эң дээре ажылдакчылары ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге баар, курорттарга дыштаныр халас путёвкаларны алыр. Механизаторларның ажылының долу үнелээшкинин оларның ажылдаан шөлдеринге үнүштер көстүп үнүп келгенде кылыр.

Часкы хову ажылдарының шиитпирлиг участоктарынга 33 коммунисти быжыглаан. Үш партия бөлүүн, дөрт партия-комсомол бөлүүн болгаш улусчу контрольдуң постуларын тургускан. Хана солуннарының редколлегияларын база томуйлаан. Номчуур лекцияларның тематиказын ажылдап кылган. Ооң иштинде мындыг темалар бар: В. И. Лениниң амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы; техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар; чер ажылының культуразын бедидер.

Апрельдиң 5-те болган совхозтуң механизаторларының ниити хуралынга хову ажылдарын чорударынга хамааржышкан бүгү айтырыгларны чугаалашкан. Чамдык четпестер ам-даа бары аңаа илерээн. Тарылга агрегаттары маркёрлар-биле четче дериттинмээн. Кукуруза олуртур машиналар чедишпес. Ажыл-агый диштелчек катоктар-биле болгаш «ЗИГ-ЗАГ» деп илиирлер-биле база четче хандыртынмаан. Сеялкаларга үрезин чедирер «ГАЗ-51» деп 6 автомашина четпес. Бо четпестер колдуунда «Сельхозтехника» ажылдакчыларындан хамааржыр. Ынчангаш «Сельхозтехниканың» Таңды каттыжыышкынының хүлээлгези чүл дизе, бо четпес чүүлдерни хову ажылдары эгелээриниң бетинде совхозка хандырып бээри болур.

И. ОЛДЫРЕВ.

Механизаторлар немешкен

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг совхозунуң конторазының хуралдаар залын механизаторлар долдур олурупкан. Трактористер курузунуң түңнелиниң дугайында байырлыг кежээ эгелээн.

— Мооң мурнунда чылдарда механизатор кадрларны Кызылдың профтехучилищезинге болгаш Чадаананың «Сельхозтехника» салбырынга белеткедип ап турдувус. Ам оларны бодувуска белеткеп аптар баазалыг болганывыстың чижээ бодур. Бо чылын трактористер курузун организастааш, аңаа 15 аныяктарны өөреттивис. Курстуң программазы доозулганы-биле холбаштыр бо кежээни эрттирип турарывыс бо — деп, совхозтуң директору эш Т. Ничеп-оол кежээни ажыдыпкаш, аныяк трактористерге чагыгны берген.

Курстуң удуртукчузу болгаш башкызы механик эш Х. Очур-оол үш чартык ай дургузунда курсантыларның идепкейлиг өөренгенин чугаалааш, коммунизм тургузуушкунунуң өндүр чаагай херээнге күш-ажылчы салыышкынын киирер дээрзин аныяк трактористерге идегээн.

Шак ындыг чылыг сөстерни доозукчуларга кол инженер К. Чавыдак, ийи оглу ол курсту дооскан ада А. Ландык болгаш өскелер-даа чугаалаан.

Курстуң доозукчузу Валентина Бай-Кара СЭКП ТК-ның октябрь (1968 чыл.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар дээш чүткүлдүг ажылдаарын чугаалавышаан, херээжен механизаторларны совхозка өөредип, оларның мергежилин бедидеринге үлегер-чижекти көргүзүп ажылдаарын хүлээнген.

Курстуң доозукчуларынга трактор башкарарының документизин тывыскан.

М. СЕВЕН.

ЧУРУКТА: трактористер курузун 4, 5 демдектерге чедиишкиниг доосканнар: Алдын, Алексей Ландык алышкылар (оң талазындан), Даңзы-Белек Май-оол, Валентина Бай-Кара, Сергей Кара-Сал, Ховалыг Чимис-оол, Олег Сат.

О. САНДЮНУҢ фотозу.

МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ ҮНДЕЗИННЕРИНИҢ ШКОЛАЛАРЫНЫҢ ПРОПАГАНДИСТЕРИНГЕ, ДЫҢНАКЧЫЛАРЫНГА

КАПИТАЛИЗМ ҮЕЗИНДЕ

БО ТЕМАНЫҢ талазы-биле бир кичээлге ийи шактыг лекцияны, дараазында кичээлге база ийи шактыг катаптаашкынны чорударын марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школаларның программазында айыткан. Ынчаарга, ук темага хамаарыштыр дараазында дөрт айтырыгларны колдады сайгарып көөрүн пропагандистерге болгаш дыңнакчыларга сүмелеп болур.

1. **Бараанныг бүдүрүлге деп чүл?**
2. **Бараан болгаш ооң онзагай шынары.**
3. **Акша болгаш ооң хүлээлгелери.**
4. **Үнениң дүрүмү.**

I.

Теманың бирги айтырыын өөренирде хамыктың мурнунда бараанныг бүдүрүлгениң тыптып келген характерин сайгарып көөрү чугула. Садыглажып, орнажыр дээш продуктуларны бүдүрери баштайгы амыдыралдың общинага тургузуу сандарап дүжүп турда тыптып келген болгаш оон бээр ам алды муңдан эвээш эвес чылдар эрткен. Продуктуларны орнажыр сорулга-биле бүдүрери кул эдилелдиг ниитилел тургузуунуң-даа, феодализмниң-даа үезинде турган болгаш капитализмниң үезинде улам ыңай сайзыраан.

Буржуаз экономистер бараанныг бүдүрүлге дээрге кижи төрелгетен ниитилелиниң боду ышкаш мөңге чүве деп бадыткаарын оралдажып турар. Олар ындыг оралдажыышкынны «капиталистиг ниитилел мөңге быжыг» деп бадыткаар сорулга-биле кылып турар. А херек кырында кандыгыл дээрге бараанныг бүдүрүлге элээн каш ниитилел тургузугларының үезинде туруп турар-даа болза, ол мөңге эвес дээрзин марксизм-ленинизм эртем ёзузу-биле көргүскен.

Баштайгы амыдыралдың община тургузуунуң хөгжүлдезиниң үе-чадазында бараанныг бүдүрүлге-даа, орнажылга-даа турбаан. Ынчаарда кижилер бүгү общинага хамаарышкан күш-ажыл чепсек-херекселдерин кады ажыглап, амыдыраары эргежок чугула чүүлдерни дем каттыштырган күш-ажылы-биле тып ап, ук чүүлдерни ниитизи-биле кады хереглеп келген болгаш орнажылга-солчулганы, садыглаашкынны кылбайн турган. Ынчаарга, сайзыраңгай коммунистиг ниитилелдиң үезинде бараанныг бүдүрүлге эргежок чугула эвес апаар болгаш төөгүге болуп артып калыр.

БАРААННЫГ бүдүрүлге деп чүл? Ол дээрге продуктуларны бодунуң хуузунда хереглелинге эвес, а оларны рынокка садыглаар сорулга-биле бүдүрүп, белеткеп турар ажыл-агый чорудулгазының хевири-дир. Ынчаарга, бараанныг бүдүрүлгениң үезинде кижилерниң аразында экономиктиг харылзаалар рынокту, барааннарны орнажып, садыглажырын дамчыштыр тургустунуп турар. Бараанныг бүдүрүлгеге удурланышкак ажыл-агый чорудулгазының хевири болза, натуралдыг ажыл-агый, өске сөс-биле чугаалаарга, продуктуларны өскелерге садар дээш эвес, а бодунуң хуузунда хереглелинге ажыглаар сорулга-биле кижилерниң тус-тузунда бүдүрүп, белеткеп турары болур.

«Продуктуларны тус-тус, тускайлаң бүдүрүкчүлер бүдүрүп турар, ынчаарга бүдүрүкчүлерниң кижи бүрүзү кандыг-бир чаңгыс аай продуктуну ажылдап кылырынга специализастаттынган, чүге дээрге ниитилелдиң хереглелдерин хандырарынга продуктуларны (аңаа холбаштыр бараан болу берген продуктуларны) рынокка аппарып садыглаары болгаш оортан садып алыры эргежок чугула болуп турар ниитилел ажыл-агыйының ындыг организастаашкынын бараанныг бүдүрүлге дээр» деп, В. И. Ленин хуу өнчүге үндезилеттинген бараанныг бүдүрүлгени ынчаар тодаргайлаан (В. И. Ленин. Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 1, арыннар 86-87).

Ынчаарга, ажыл-агыйны чорударының хевирин кижилер боттарының күзээн тура-соруу-биле шилип ап шыдавастар — ол хевир объективтиг (боттуг) тургустунуп келир негелделерден хамааржыр. Чижээ, кул эдилелдиг ниитилел үезинде кижилер ажыл-агыйны чорударының капиталистиг хевирин чеже-даа күзээн болза, ол ынчаарда черле боттанмас турган. Бараанныг бүдүрүлге болза мындыг ийи негелделерниң: бирээде, бүдүрер кижилер кандыг-бир чүүлдерни бүдүрүп кылырынга тускай мергежээн турар күш-ажылдың ындыг ниитилел хуваалдазының, ийиде, бүдүрүкчүлерниң тускай кылдыр ылгалып үнериниң каттыжыышкынындан тыптып келген. Бир эвес бо негелделерниң каттыжылгазы чок болза, бараанныг бүдүрүлге тыптып кээп шыдавас турган.

БӨДҮҮН болгаш капиталистиг бараанныг бүдүрүлге деп чүл? Бөдүүн (үүрмек) бараанныг бүдүрүлге дээрге, садыглаары-биле продуктуларны тараачыннарның болгаш ус-тывышчыларның үүрмек хуу өнчүге үндезилеп бүдүрери-дир, а ол ышкаш бараан бүдүрүкчүзүнүң болгаш ооң өг-бүлезиниң хууда күш-ажылы-биле бүдүрген продуктулары бөдүүн бараанныг бүдүрүлгеге база хамааржыр. Бараанныг бөдүүн ажыл-агый капитализмниң мурнунда (баштайгы амыдырал община тургузуундан аңгыда) ниитилелдерге тургустунган. Бараанныг бөдүүн ол ажыл-агый капитализмниң үезинде, а ол ышкаш харын-даа капитализмден социализмче шилчиишкинниң үе-чадазында база артып каап турар.

Капиталистиг бараанныг бүдүрүлге дээрге, хуу өнчүге үндезилеттинген бараанныг бүдүрүлгениң дээди хевири-дир. Ол болза чаңгыс аай хевирлиг экономиктиг үндезинге — хуу өнчүге тургустунган чүве төлээде, оларның кайызының-даа хөгжүлдези план чок чайгаар хевирлиг болуп турар. Ындыг болза-даа, бөдүүн бараанныг бүдүрүлгениң болгаш капиталистиг бараанныг бүдүрүлгениң бо чаңгыс аай хевирлиг экономиктиг үндезини оларның боттарының шуут-ла бир дөмейлешкээ эвес-тир. Оларның аразында принципиалдыг ылгалдар бар.

Бараанныг үүрмек ажыл-агый болза, ону чорудуп турар кижиниң хуузунда күш-ажылынга болгаш чепсек-херекселдеринге, хөреңгизинге үндезилеттинген турар. Ынчаарга, капиталистиг бараанныг бүдүрүлге болза, хөлезилеңген күш-ажылды мөлчүп, дарлаарынга үндезилеттинген. Капиталистиг бараанныг бүдүрүлгеде чепсек-херекселдер ажылчын күжүнден шуут-ла аңгыланган турар. Тодаргайлаарга, бүдүрүлгениң чепсек-херекселдери — фабрикалар, заводтар, шахталар болгаш өскелер-даа капиталистиг ниитилелде эвээш санныг хөреңгитен байларның холунда мөөңнеттинген болгаш оларның хуу өнчүзү болуп турар. А хөй санныг ажылчыннарда оларның ийи холундан өске чүү-даа чок.

Капиталистиг ниитилелде бүдүрүлгениң чепсек-херекселдери-биле ажылчын күжүн холбаштырар төлээде, капиталистер ажылчын күжүн рыноктардан садып ап турар. Ынчангаш, капитализмниң үезинде чүгле күш-ажылдың бүдүрген продуктулары эвес, харын-даа ажылчын күжү база бараан болуп турар. **«Күш-ажылдың чүгле продуктулары эвес, харын-даа кижиниң ажылчын күжү безин бараан болу берген ындыг бараанныг бүдүрүлгениң хөгжүлдезиниң үе-чадазын капитализм деп адаар».** Бо дээрге, «Рыноктар дугайында дээр айтырыгга хамаарыштыр» деп номунга В. И. Лениниң айыткан чүүлү-дүр (В. И. Ленин. Чогаалдарының долу чыылдазы, т. 1, арын 87).

II.

БАРААН деп чүл? Ооң онзагай шынарлары кандыгыл? Бараан дээрге рынокка садар, орнажыр дээш күш-ажылдың бүдүрген продуктузу-дур. Бараан болза кижиниң кандыг-бир хереглелин чүгле хандырып турар эвес, харын өске чүүл-биле орнажыр аргалыг чүве болганда, хууда хереглелге ажыглаары-биле кирген садыглавас продуктудан ылгалдыг болуп турар.

Бараанның ажыктыг чоруун, кижиниң кандыг-бир хереглелин хандырар ооң онзагай шынарын **бараанның хереглел үнези** деп адаар. Кижиниң кандыг-бир хереглелин хандырып турар чүве хереглел үнелиг болур. А хереглел үне болза ажыглал-хереглелдиң үезинде сайгартынар. Ажыглаттынып, хереглеттинер аргазының талазы-биле хереглел үне дараазында ийи кол хевирге чардынар.

1) хереглелдиң чүүлдери, тодаргайлаарга, амыдыралдың материалдыг болгаш угаан-бодал байлактары болур кижилерниң хереглелдерин хандырар чүүлдер болур. Чижээ, аъш-чемниң продуктулары, идик-хеп, чуртталга бажыңнары, номнар, кинофильмнер, шии болгаш оон-даа өске;

2) бүдүрүлгениң чепсек-херекселдери болур. Кижилерге эргежок чугула продуктуларны кылып белеткээр талазы-биле оларның хереглелин бүдүрүлгениң чепсек-херекселдери хандырып турар. Оларга хамыктың мурнунда бүдүрүлге бажыңнары, дериишкиннер, машиналар, дериг-херекселдер, чиг-эт, материалдар болгаш оон-даа өске чүүлдер хамааржыр.

Кижилерниң хереглелдерин хандырар талазы-биле продуктуларның онзагай шынары ниитилел-экономиктиг тургузугдан хамаарылга чок болуп турар. Ынчангаш, хереглел үнези — ол дээрге кандыг-даа ниитилелге дүгжүп турар.

Бараанныг бүдүрүлгениң үезинде хереглел үнези орнажылга үнезин бодунга кадагалап чоруур. Тодаргайлаарга, ажыглап хереглээр дээш орнажып, солчурунуң аргазы-биле садып алдынган күш-ажыл продуктузу орнажылга үнези болу бээр. Ынчангаш, бараан болза чүгле ниити хереглелди хандырар шынарлыг эвес, харын-даа өске бараанга орнажыр мөзү-шынарлыг болур. Бир бараанның өске бараанга орнажып болур мөзү-шынарын **орнажылга үнези** деп адаар. Ынчаарга, янзы-бүрү хереглел үнелерлиг барааннарны кижилер орнажып болур. Чижээ, 1 костюмнуң үнези 3 эш туфль идиктиң үнезинге деңнежир болганда, бир костюмну ол идиктерге орнап ап болур. Чаңгыс аай, бир дөмей хереглел үнелиг барааннарны орнажып болбас: 1 центнер кызыл-тасты 1 центнер кызыл-таска канчап орнаар боор?

Бараанның хереглел, орнажылга үнелеринден аңгыда, ооң үнези база туруп турар. Бараанны бүдүреринге чарыгдаттынган ниитиниң күш-ажылы ооң үнезин тургузуп турар. Чарыгдаттынган ниитиниң күш-ажылы бараанның үнезин тургузар деп өске сөс-биле база чугаалап болур. Ынчангаш, ооң үнези дээрге, бараан бүдүрүкчүлериниң ону кылырынга чарыгдаан күш-ажылы-дыр.

Бараанның хереглел үнези болгаш үнези, ооң ийи хевирлиг бүдүжү хамыктың мурнунда бараан бүдүрүкчүзүнүң ийи хевирлиг характеринден хамааржыр. Өске сөс-биле тайылбырлаарга: бараанның ийи талаларынга — ооң хереглел үнезинге болгаш үнезинге бараан бүдүрүкчүзүнүң күш-ажылының ийи талалары — тодаргай күш-ажыл болгаш абстрактылыг күш-ажыл дүгжүп турар. Тодаргай күш-ажыл дээрге продуктунуң кандыг-бир тодаргай хевирин бүдүреринге чарыгдаттынган күш-ажыл-дыр. Чижээ, тараачын кижиниң күш-ажылы хеп даараар кижиниң күш-ажылындан ылгалдыг. Та-

МАЛЧЫННЫҢ

МААДЫР ИЖИ

Чылдан чылче

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл база Совет Тываның 25 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыр дээш «Сүт-Хөл» совхозта Маадыр-ие Монгуш Кызыл-оол Мандаловна элээн үре-түңнелдиг ажылдап турар. Хойжу Кызыл-оол Мандаловна 294 төрүүр хойну хүр кыштаткан болгаш оларның хураганнарын менди доруктуруп ап турар.

Маадыр-ие 1967 чылда, совет эрге-чагырганың юбилейлиг чылында улуг чедиишкинниг болган. Төрүүр чүс хойдан 95 хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү кыргаан. Малчын ол чылдың чайында 10 тонна сигенни белеткеп алган. Дараазында чылда эш Монгуштуң күш-ажылчы көргүзүү улам бедээн. Төрүүр чүс хойдан 99 хураган камгалап алдынган болгаш хой санындан 2,3 кг дүктү кыргаан.

Кызыл-оол Мандаловна бо чылын бедиткен хүлээлгени алган ажылдап турар. Малчын төрүүр 100 хойдан 100 хураганны алырын, хой бүрүзүнден 2,3 кг дүктү кыргыырын хүлээнген. Оон аңгыда малчын 10 тонна сигенни белеткеп алыр деп турар.

Кызыл-оол Монгуш чүгле кызымак ажылишчи эвес, он бир уругну төрээн болгаш кижизиткен маадыр-ие. Ооң уруглары чедиишкинниг ажылдап, өөренип турар.

О. НАЙДАН-ООЛ,
О. ЧАЛЧЫК.

Билигже чүткүл

Комсомолчу бүрүзү бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда ниитилел амыдыралының бүгү болуушкуннарын марксисчи-ленинчи теорияның туружубиле билир ужурлуг. Ам, делегейде аңгы талазы-биле чидиг идеологтуг демисел чоруп турар үеде, аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыы бир үндезин чүүл болу берген. Ниитилел амыдыралын аңгы ёзузу-биле көөр төлээде, марксисчи-ленинчи теорияны ханызы-биле өөренир болгаш ажылчын аңгының идеологиязын чогаадыкчы ёзу-биле шиңгээдип алыр херек. Ажылчын аңгының төөгүде туружун, ооң алыс эчис сорулгаларын билип алырынга политбөлгүмнер дузалаар.

Сөөлгү чылдарда бистиң районда аныяктарның политиктиг билиглерже сонуургалы дыка улгаткан. Бо өөредилге чылында комсомолдуң политиктиг чырыдыышкынының системазында 540 ажыг оолдар, кыстар өөренип турар. Комсомол организацияллары аныяктарны политөөредилгеже эвилелдеп тура, оларның эртем-билиин, күзелин болгаш назы-харын барымдаалап, «Ленинчи кичээлдерге», «Партия дугайында беседа», «Прометей», «Бистиң Ленинчи комсомолувус» болгаш өске-даа бөлгүмнерге, клубтарга хувааган. Оолдар, кыстарның хөй нуруузу эрткен айларда боттарының идей-теоретиктиг деңнелин бедидер дээш, өөренир дээн бөлгүмнеринге кичээл шагы үспейн кээп, эвээш эвес чүүлдерни билип алганнар.

Теоретиктиг билиин бедидери—аныяк кижи бүрүзүнүң комсомолчу, хамаатты хүлээлгези. Аныяктарның политиктиг чырыдыышкынының чедиишкин комсомолга партийжи өзекти быжыглаары-биле дорт холбаалыг. Кайда-ла партийжи салдар дыңзыгыл, ында байдал эки. Чижээ, «Чодураа» колхозта «Төрээн черим» деп клуб, Шуурмакта «Кругозор», Чыргаланды 8 чыл школазында, Самагалдай ортумак школазында «Бистиң ленинчи комсомолувус», «Прометей» дээн бөлгүмнер багай эвес ажылдап турар. Ылаңгыя Ак-Эрик колхозта «Партия дугайында беседаның» пропагандизи коммунист Лахов Допчун кичээлдерин кончуг солун, ханы утказыг байдалга эрттирип турар. Үстүнде айыттынган черлерниң партия организациялары аныяктарның өөредилгезинче кичээнгейни угландырып, ол айтырыгны партия организацияларның бюро хуралдарынга тургузуп, ажылды экижидериниң хемчеглерин ап турар. Ынчалзажок чамдык партия организациялары бо чугула ажылды ам-даа чогуур негелдеге углап шыдавайн турар. Чижээ, «Тес-Хем» совхозтуң Берт-Даг салбырында «Партия дугайында беседаның» кичээли чаңгыс удаа болган. Совхозта, парткомнуң (секретары эш Ч. Эртине) бюрозунга ол айтырыг дугайында чугаалашкан-даа болза, ооң күүселдези боттанмайн барган. Бо болза үндүрген шиитпирниң күүселдези дээш хемчег албайн турарының херечизи-дир.

Райкүүскомнуң культура килдизиниң чанында «Челээш» деп клуб ажылын соксаткан. Бо болгаш өске-даа черлерде ындыг четпестер-биле партия организацияларының эптежип олуруп турары канчап-даа таарышпас. Ынчангаш бо талазы-биле комсомол организациялары ажылын экижидер ужурлуг, партия организациялары маңаа удуртулганы доктаамал боттандырар херек.

Улуг баштыңчы В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга белеткел чоруп, социалистиг чарышка киржип, күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерни чедип алыр дээш, бүгү чон хайныышкынныг ажылдап турар бо үеде комсомол чырыдыышкынынга холбашкан ажылды улам бедик чадага көдүрер дээш, комсомол-даа, партия-даа организациялары ажылын бүгү хемчег-биле экижидер ужурлуг. Бо ажылды чедиишкинниг организастаар чорук күш-ажылчы улуг тиилелгелерни чедип алырынга улуг идиг болур.

Ч. СУЛЬДУМ,
СЭКП Тес-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструкторУ.

делегей бо хүннерде

«Улуг эгелээшкинниң» үлегери

БЕРЛИН. (СЭТА). Социалистиг чарыштың идеялары ажылчы чоннарының шуут херээ болу берген. ГДР-ниң хөй-ниитизи баштайгы коммунистиг субботниктерниң 50 чылын совет улус-биле кады демдеглеп эрттирген. В. И. Ленинниң субботникти айытканы ышкаш, «Улуг эгелээшкинниң» төөгүзүнүң дугайын, социалистиг ёзуга чаа амыдыралдың тудуушкунунга ооң ролюнуң дугайын солуннарның чүүлдеринде болгаш корреспонденцияларында чугаалаан.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү ГДР-ниң ажылчы чоннарының медерелинде хандыр сиңниккен. Хөй миллион хамаатылар боттарының инициативазы-биле эки тура эгелээшкинни ёзугаар республиканың догуннап келген үезиниң дургузунда улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга чүс-чүс миллион шактарда халас ажылдап, күрүнеге аажок хөй түңнүг кампаганы берген. Бо бүгү улусчу шимчээшкин ам ГДР-ниң 20 чыл оюнга белеткел-биле холбаштыр онза калбарган.

⁂

Улан-Баторга митинг

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Харылзааның совет кылымал спутниктерин дамчыштыр телевидение дамчыдылгаларын хүлээп алыр «Орбита» станцияның тудуунуң шөлүнге баштайгы дөжекти байырлалдыг байдалга салган.

Улан-Баторга бо станцияның тудуун Совет Эвилелиниң күжү болгаш хөреңгилери-биле боттандырар.

Станцияның тудуунуң шөлүнге баштайгы дөжекти салырынга тураскаал болдурган моол найысылалдың ажылчы чоннарының митингизинге чүве чугаалап тургаш, МАРП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Д. Моломжамцтың медеглээни болза, «Молния-1» совет кылымал спутникти дамчыштыр Совет Эвилелиниң телевидение программазын хүлээп алыр «Орбита» станцияны Моолга тургузар чорук бистиң чуртувустуң политиктиг болгаш культурлуг амыдыралынга чугула болуушкун болур. Станция моол телевидениениң программазын байлакшыдар болгаш ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну-биле, совет кижилерниң күш-ажылы, амыдыралы-биле бүгү талалыг таныжар арганы телевидение көрүкчүлеринге бээр. Европаның акы-дуңма социалистиг чурттарының телевидение программазын болгаш делегейниң чугула болуушкуннарын чырыткан телевидение дамчыдылгаларын Москваның телевидение ооң дамчыштыр көөр арганы ол биске база бээр.

МАРП ТК-ның, МАР-ның чазааның болгаш бүгү моол улустуң өмүнээзинден Д. Моломжамц СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң чазаанга болгаш акы-дуңма совет улуска өөрүп четтиргенин илергейлээн.

⁂

Мурнуу Вьетнамда тулчуушкуннар

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамдан дыңнатканы-биле алырга, апрель 10-дан 11-же дүне хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары америк-сайгон шериглерниң туруштарын боолаан.

Тайнинь, Виньлонг, Митхо, Садэк, Виткан можуларда дайзынның шериг баазаларын, АКШ-тың бирги чадаг шериг дивизиязының Сайгондан чөөн талаже 11 километр ырак турар артиллерия туруштарын, Лайкхте америк-сайгон шериглерниң туруштарын, Сайгондан мурнуу-барыын талаже 64 километр ырак 9-ку америк шериг дивизияның туружун, Чангбангта 25-ки америк дивизияның туружун боолаан.

ТБЧ-ниң медеглели

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Секретарнады НАТО-нуң 20 чыл болганынга холбаштыр медеглелди парлап үндүрген. Бо шериг блогун тургускан чорук герман фашизмниң болгаш милитаризмниң катап төрүттүнерин болдурбас сорулга-биле коллективтиг айыыл чок чоруктуң кол чүүлдерин айыткан Потсдам дугуржулгазындан барыын талакы күрүнелерниң ойталааныныың түңнели болур деп, ол медеглелде демдеглээн.

Бо үеде чер болганда, харын-даа НАТО-да бактааган чурттарда безин ол чурттарның коллективтиг айыыл чок чоруунуң айтырыглары-биле болгаш национал эрге-ажыктары-биле чүүлдежир чүзүдаа чок месилдежиишкинче кирер тыртарының айыылынга холбаштыр дүвүрээзин улгаткан деп, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Секретарнады демдеглээн. НАТО-да шериг интеграциязындан Францияның ойталааны НАТО-га киржиринге удур калбак шимчээшкинни хөгжүдеринге таарымчалыг салдарны чедирген. Ол чорук Канада, Италия, Бельгия, Великобритания болгаш өске-даа чурттарда илерээн.

Социалистиг чурттарның «агрессчи чоруу» дээр хоозун бадыткалдарны медеглелде сойгалаан. Барыын таланың чаңгыс-даа чуртунга социалистиг чурттар кыжанмайн турар.

Айыыл чок чорукту коллективтиг хандырарынга үндезилеттинген өске-даа шиитпирни Европаның блоктарга башкаланырынга удур тургузуп болур арганы сөөлгү чылдар бадыткаан деп, медеглелде демдеглээн.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Секретарнадының демдеглээни болза, НАТО Европага айыыл чок чорукту хандырарынга моондактап турар, чүге дээрге, янзы-бүрү ниитилел системаларлыг күрүнелерниң аразынга тайбың догуннаашкынының болгаш кады ажылдажылганың оруу-биле баарын ол блокта бактааган күрүнелерге НАТО шаптыктап турар. Оон аңгыда Европада доктааттынып тургустунган кызыгаарларны болгаш ГДР-ниң догуннаашкынын хүлээн көрбейн турар ГФР-ни НАТО деткип турар деп, ТБЧ-ниң Секретарнады демдеглээн.

Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузар сорулга-биле тайбың күштерниң шимчээшкинин улам идепкейжидериниң эргежок чугулазын ТБЧ-ниң Секретарнады айыткан.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Секретарнады Европаның айыыл чок чоруунуң болгаш тайбың кады ажылдажылганың айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле чөвүлел хуралды чыылдырар дугайында Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң саналынга байыр чедирген.

Кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Космонавтиканың делегей хүнүн Моол Арат Республикага калбаа-биле демдеглээн дээрзин МОНЦАМЭ агентилел дыңнаткан.

Улан-Баторнуң төп солуннары бүдүн арыннарын бо болуушкунга тураскаал болдурган. Ужар чүүлдүң болгаш космонавтиканың хүнүн космос делгемиңче төөгүде эң-не баштай ханылап кирген совет кижиниң эрес-маадырлыг чоруун алдаржыдары-биле тургускан деп, солуннар демдеглээн. Космонавтиканың Төрээн чурту болур Совет Эвилели космосту тайбың сорулгаларга, кижиниң чаагай чоруунга шиңгээдип алырының программазын чайгылыш чокка боттандырбышаан, делегейниң эртем-техниктиг депшилгезинде мурнап турар деп, «Үнэн» солун бижээн. Совет кижилерниң чогаадыкчы гениининиң ачызында космоска баштайгы чугула базымнар кылдынган, ынчангаш моон соңгаар улам чаагай болгаш магалыг үүле-иштерни боттандырары чигзиниг чок деп, моол парлалга демдеглээн.

ГКП-ниң съездизи ажыттынган

ЭССЕН. СЭТА-ның корреспондентилери Ю. Борисов биле Б. Серовтуң дамчытканы болза:

Рурнуң төвү Эссенге Герман коммунистиг партияның бирги съездизи ажыттынган. Эссенниң байырлал шинчи кирер шимээн уаут залынга муң ажыг делегаттар чыылган.

Делегаттар Барыын Германияның бүгү районнарындан келген. Олар болза, ажылчыннар, албан-хаакчылар, студентилер, интеллигенцияның төлээлекчилери-дир. ГФР-ниң профэвилелдериниң, депшилгелиг болгаш демократтыг организацияларының төлээлекчилери съездиде аалчылар болуп олуржуп турар. Съездиде даштыкы аалчылар — акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилери, ооң иштинде СЭКП-ниң төлээлекчилери база чедип келген.

ГКП-ни тургузар талазы-биле федералдыг комитеттиң төлээлекчизи Курт Бахман «Күрүнениң болгаш Ниитилелдиң демократтыг чаартылгазы дээш демиселге хөделиишкиннерниң чаңгыс эви дээш» деп илеткелди кылган.

Ленинизмниң чугулазы

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Бистерге, коммунистерге, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын байырлаары дээрге, Ленинниң практика кырынга ажыглааны идеяларга, принциптерге болгаш арга-методтарга шынчы болур, Ленинниң эгелээни ол революстуг ажыл-чорудулганы үргүлчүлээр, Ленинниң арттырып кааны ол байлак теоретиктиг номналды ажыглаар дээни ол деп, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның органы «Парэлет» журналдың редакция чүүлүнге бижээн.

Ленинизм бодунуң аажок чугула ужур-дузазын ам-даа хевээр арттырган, догматизмге болгаш чүзүн-баазын ревизионизмге удур чайгылыш чок демиселди делегей хемчээлинге чорудуп тургаш ол тывылган, дадыккан болгаш тарап нептерээн. Ол демиселдиң дуржулгазы ам-даа үнелиг дузаламчыны көргүзүп шыдаар.

Ийи фронтуга демиселдиң дуржулгазының дугайын ам мырыңай онзазы-биле сагындырып турар, чүге дээрге, бистиң хүннеривисте буржуаз идеологияның идепкейлиг деткимчези болгаш чүүлдүгзүнүүшкүнү-биле барыын болгаш чөөн ревизионизмниң янзы-бүрү хевирлери база катап көдүрлүп келген. Барыын болгаш чөөн ревизионизмниң талалакчылары марксизмни «экижидерин» оралдажып турар болгай. Ындыг байдалдарда бис барыын болгаш чөөн ревизионизмге удур демиселге Ленинизмниң мөөңнээн ол төөгүлүг дуржулгазындан ойталаар арганы болдурбас ужурлуг бис.

Ленинизмни, Ленинниң болгаш ооң салгакчыларының демиселин, ленинчи теоретиктиг номналдың эгээртиимес байлактарын улам хандыр өөренир болзувусса, Лениндеп өөренип алыр болзувусса, ленинизмниң төөгүлүг дуржулгазынга даянмышаан, амгы үениң сорулгаларын ленинчи ёзу-биле шиитпирлээрин өөренип алыр болзувусса, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын эң-не төлептиг демдеглээр бис деп, «Парэлет» журнал түңнелинде бижээн.

Европага кады ажылдажылга дээш

ЖЕНЕВА. (СЭТА). КНО-нуң Европа талазы-биле Экономиктиг комиссиязының сессиязында эгелээн. Сессия комиссияның ажыл-чорудулгазының узун хуусаалыг программазының дугайында айтырыгны чугаалажып турар. Бо айтырыгның талазы-биле чүве чугаалап тургаш, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы В. М. Виноградовтуң демдеглээни: ССРЭ-ниң чазаа Европа күрүнелериниң аразынга харылзааларны бүгү талазы-биле хөгжүдер дээш, коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузар дээш чайгылыш чокка туржуп, бо айтырыгны шиитпирлээриниң аргаларын тыварынга күжениишкиннерин салырынга белен. Моон-биле холбаштыр В. М. Виноградов бүгү европа чурттарынга Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Кыйгырыынче болгаш ында айыткан чугула саналдарже комиссияның кежигүннериниң кичээнгейин салган.

Янзы-бүрү күрүнелерниң аразынга экономиктиг харылзааларны хөгжүдериниң чугула ужур-дузазын В. И. Ленин үнелеп көрүп чораан дээрзин ССРЭ-ниң төлээлекчизи сагындырган. Бо ленинчи идея Совет күрүнениң даштыкы политиказының ам-даа база бир кол чүүлү болуп турар деп, ол чугаалаан.

Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг чурттарның аразынга садыгны болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы калбартырының айтырыгларынга улуг кичээнгейни Европа талазы-биле Экономиктиг комиссияның узун хуусаалыг программазынга салыр деп, В. М. Виноградов саналдаан.

Совет Эвилели Европа талазы-биле Экономиктиг комиссияның кежигүннери бүгү чурттар-биле боттуг кады ажылдажылганы чорударынга мурнундагызы ышкаш белен деп, ССРЭ-ниң төлээлекчизи түңнелинде чугаалаан.

ВАШИНГТОН. Вьетнамда дайынга удурланыышкынның чалгыы АКШ-та улам калбарып турар. Удурланыышкын илергейлээриниң чыскаалы мындаа чаа Вашингтонга, Ак бажыңның баарынга болган. «Херээженнер, тайбың дээш демисежикчер» деп организацияның кежигүннери, 500 ажыг херээжен киришкен. Олар дайынга удурланган плакаттарлыг чоруп турган.

(СЭТА-ның телефотозу).

БАРААННЫГ БҮДҮРҮЛГЕ

раачын — тараа бүдүрер, а хеп дааараар кижи — костюм азы сапык идик дааараар. Оларның кайызының-даа күш-ажылы тодаргай болганда, бараанның хереглел үнезин тургузуп турар. Ынчангаш, ону тодаргай күш-ажыл деп адаар.

Бараанның хереглел үнезин тургузуп турар тодаргай күш-ажылдан аңгыда абстрактылыг күш-ажыл база туруп турар дээрзин демдеглээри чугула. Чижээ, күш-ажыл чорудулгазының үезинде кижилер бодунуң күжүн тодаргай күш-ажылдан хамаарылга чокка ниитизи-биле чарыгдаарын абстрактылыг күш-ажыл деп адаар. Абстрактылыг күш-ажыл дээрге бараанның үнезиниң үнер дөзү болгаш ол чүгле орнажылга үнезин дамчыштыр илерэп болур.

III.

БАРААННЫҢ үнезин илергейлеп тодаргайлаары болгаш хемчээрин хандыр бодап көрбес болза, чүвелерни деңзилээри ышкаш сагындырар. Херек кырында ол ындыг эвес. Чүвениң азы бараанның үнезин, өргээн доктаадыры—дыка нарын айтырыг. Оон ыңай, ажыл-агыйның тускайлаң адыры болур ус-тывыжының сайзыраан чоруу орнажылганы, садыглаашкынны улам калбарткан. Ынчангаш, мал, өлүк, балык, тараа дээн ышкаш барааннар бүгү-ниитиниң орнажылга ролюн күүседип шыдавас апарган болгаш боттарының туружун бедик үнелиг металл (демир) аймаанга чоорту дүжүп берипкен. Бүгү-ниитиниң орнажылга ролюн металлдар, адактын сөөлүнде, алдын күүседип турар апарган.

Натуралдыг чүүлдерге—малга, балыкка, өлүкке бодаарга металлдар солчуп, орнажырынга, садыглажырынга эптиг, ап чоруурунга болгаш кадагалаарынга таарымчалыг, быжыг болуп турар. Акша шак ынчаар тыптып келген. Чижээ, үнениң акша хевирин мынчаар көргүзүп болур:

1 хой =
3 пуд тараа = 2 грамм алдынга деңнежир.
2 балды =
6 метр пөс =

Үнениң акша хевири бадыткаттынган соонда бараанар ам өртектиг болу берген. Бараанның үнезин акша-биле тодаргайлаарын азы үнениң акша болуп илергейлеттинерин өртек деп адаар. Акша дээрге акша саарылгазын тургузар дугайында кижилерниң дугуржулгазының түңнелинде тыптып келбээн, күрүнелерниң хоойлузу-биле акшаны доктаадып кагбаан. Акша дээрге бараанныг бүдүрүлгениң болгаш орнажылганың чорулдаалериниң чайгаар тыптып келген продуктузу-дур.

Бараанныг сайзыраңгай ажыл-агыйның байдалында акшаның хүлээлгелерин К. Маркс тодаргайлап айыткан. Акша болза, бирээде, үнениң хемчээлиниң, ийиде, бараан саарылгазының аргазының, үште, бедик үнелиг чүүлдерни, эртинени тургузарының болгаш мөөңнеп кевүдедир аргазының, дөртте, төлежилге кылыр аргазының, беште, делегей акшазының ролюн, хүлээлгелерин күүседип турар.

IV.

АЖЫЛ-АГЫЙ чорудулгазының хевири болур бараанныг бүдүрүлгеге аңаа хамааржышкан дүрүмнерге, хамыктың мурнунда үнениң дүрүмүнге чагырткан туруп турар. Үнениң дүрүмү дээрге, бараанныг ажыл-агыйның экономиктиг дүрүмү-дүр. Ук дүрүм болза, барааннарны бүдүрери болгаш рынокка орнаары ол бараанарны бүдүрүп үндүреринге ниитилелдиң чарыгдааны эргежок чугула күш-ажылынга дүүштүр чоруттунуп турарын айтыр. Бараанныг сайзыраңгай бүдүрүлгеде бараннар орнаашкыны, солчулгазы рынокка тургустунган өртектерни ёзугаар чоруттунуп турар. Үне дүрүмү дээрге-ле, өртектер тургустунарының дүрүмү-дүр. Ниитилелге эргежок күш-ажыл чарыгдалдары өртектерниң үндезинни болуп турар.

Бо ниити чүүлдер бараанныг кандыг-даа бүдүрүлгеге бир дөмей хамааржыр. Ындыг болза-даа, үне дүрүмүнүң ажыглаттынар чоруу өнчүнүң кандыг хевиринге бүдүрүлгениң даянып турарындан база ажыл-агый кандыг бүдүрүлге аргазын хандырып турарындан хамаарыштыр боду онзагай байдалдарлыг болуп турар. Хуу өнчүге үндезилеттинген бараанныг бүдүрүлгениң байдалында үне дүрүмүнүң ажыглаттынып турарын тодаргайлап көрээли.

Капиталистиг ниитилелде үне дүрүмү ажыл-агыйның ала-чайгаар таарыштырыкчызы болуп турар. Ол чүү дээни ол дээрге, бирээде, бүдүрүлгениң арга-мергежилдерин сайзыраңгайжыдарынче бараан бүдүрүкчүлерин үне дүрүмү албадап турар. Чижээлеп көөрге, кандыг-бир чаңгыс аай дөмейлешкек продуктуларны, чадаг-терге дижик, бүдүрүп турар адырда техниказының болгаш бүдүрүлгени организастаарының талазы-биле аңгы-аңгы деңнелдиг үш бөлүк бүдүрүлге чери бар дижик. Техника талазы-биле артык сайзыраңгай бирги бөлүк бүдүрүлгелер чадаг-тергени кылып үндүреринге ортумаа-биле 25 шактың ажыл хүнүн чарыгдап турар, техника талазы-биле ортумаа байдалдыг ийиги бөлүкке —50 шактың ажыл хүнү, адакы чергениң үшкү бөлүүнге—75 шактың күш-ажылы чарыгдаттынар дижик. Бо таварылгада бараанның үнезиниң хемчээлин тодарадып турар күш-ажылдың ниитилелге эргежок чугула чарыгдалдары чүгдаа болза, ортумаа-биле 50 шактың деңнелинде туруп турар-дыр.

Бирги бөлүктүң бүдүрүлге черлери чадаг-тергелерни чаңгыс аай өртек ёзугаар сайгарып садыглааш, чүгле боттарының чарыгдалдарын дуглап турар эвес, харын-даа 25 шакка дүүштүр үнениң хемчээлинге немелде кончааны алырлар. Ынчаарга, үшкү бөлүктүң бүдүрүлгелери 75 шактың чарыгдаттынган күш-ажылындан чүгле 50 шактының дуглап алыр болгаш чарыгдалдарының чамдыызын эгидип албайн баар.

Маңаа үндезилээш капиталистиг бүдүрүлгелерниң аразынга чидиг адааннажыышкын тыптып келир. Рыноктан үндүр кыстырыптарындан болгаш хоозурап ядараарындан корткаш, олар бараан бүдүрериниң тус бүрү чарыгдалдарын эвээжедир кылдыр албадаттырып турар. Ынчангаш, бүдүрүкчүнүң тус бүрүзү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче чүткүп турар. Ону чедип алыр дээш олар бүдүрүлге черлеринге техниканы сайзыраңгайжыдып, бүдүрүлгени база күш-ажылды организастаарын экижидип турар. Оон түңнелинде бүдүрүкчүлерниң кол нуруузунун тус бүрүзүнүң чарыгдалдары чавызап турар, ол чорук бодунуң ээлчээнде күш-ажылдың ниитилелге эргежок чугула чарыгдалдарын кудуладыр, а ол дээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам-на бедидеринче бүдүрүлге ээлерин ыдалап турар.

Ийиде, үне дүрүмүнге үндезилеттингеш, ажыл-агыйда адырлар аразының пропорциялары, тодаргайлаарга, продукцияның янзы-бүрү хевирлерин бүдүреринге пропорциялар ала-чайгаар таарыштынып турар. Барааннарның чаңгыс-даа бүдүрүкчүзү ооң бүдүрүп турар бараанынга ниитилелдиң хереглелдерин баш бурунгаар билип ап шыдавас. Ындыг хереглел рынокка, оон хереглелин дамчыштыр тодараттынар. Бир эвес бараннарның хандырылгазы рыноктуң хереглелинге дүгжүп турар болза, оларны бүдүрери ынчан ниитиниң хереглелинге дүүшкени ол болур. Ынчалзажок, мынчаар дүгжү бээр чорук чүгле таварылга-биле болур.

Хуу өнчүге үндезилеттинген бараанныг бүдүрүлгениң байдалында үне дүрүмү ниитилелдиң медерелдиг контроль, хыналдазынга алдынмас болгаш мугулай байдалдыг, душ болуп ажыглаттынып турар. Үне дүрүмү конкуренцияның болгаш рыноктуң ала-чайгаар албадаашкынныг күжүн дамчыштыр ажыглаттынып турар. Хуу өнчүнүң тергиделиниң үезинде үне дүрүмү болза, үүрмек бараан бүдүрүкчүлериниң хөй нуруузу конкурентилиг демиселдиң түңнелинде бүдүрүлге анархиязынга шыдашпайн хоозурап ядарааарынга, бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин оскунарынга, хөлезилеппн ажылдаарынче албадаттырарынга чедирип турар. Бүдүрүлге ээлериниң чүгле хөй эвес бөлүү, бай амыдыралдыг үстүкү кезектери боттарының бүдүрүлгезин өстүрүп, ажык-кончаа алыр болгаш улам байыыр аргалыг болуп турар. Мынчангаш, хуу өнчүнүң тергиделиниң үезинде үне дүрүмү капиталистиг харылзааларны чайлаш чок тывылдырып турар.

Бараанныг бүдүрүлгениң марксисчи-ленинчи теориязының ужур-дузазы кайгамчык улуг. Бараанны тургузуп турар күш-ажылдың ийи хевирлиг характерин күш-ажыл үнезиниң теориязын ёзулуг эртемниг теория болдурган, бараанныг ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар чүүлдерин илередир, ындыг ажыл-агыйның чөрүлдээлерин тайылбырлаар, бараан-акша харылзааларының төөгүлүг кызыгаарларын тодарадыр, ол харылзааларның экономиктиг утказынарын болгаш янзы-бүрү үе-чадаларда оларның ролюн шинчилээр арганы берген.

Капиталистиг мөлчүгле бараан харылзааларынга даянган болгаш оларның-биле чагдынып, чаштынып турар. Ынчангаш үнениң күш-ажыл теориязы капиталистиг мөлчүгениң алыс утказын илередиринге эртемниг эргежок чугула белеткел чүүлү болган. Бараанныг бүдүрүлгениң марксисчи теориязының улам ыңай сайзыраарынга улуг салыышкынны В. И. Ленин киирген. К. Маркстың теоретиктиг өөредиин ажыглаарының чогаадыкчы аргазын Владимир Ильич бодунуң баштайгы чогаалдарынга-ла тодаргай айыткан.

Хаанныг Россияның экономиказын көргүскен факт-барымдаалыг материалдарга үндезилээш, В. И. Ленинниң айытканы болза, народниктерниң «улусчу тургузуг», «күш-ажылчы бүдүрүлге» деп мактап турганы тараачыннарның болгаш быдаргай бөдүүн бүдүрүлгечилерниң үүрмек бараанныг бүдүрүлгези капитализмге чөрүшкек эвес болгаш капитализмниң баазазы болуп турар. Ынчаарга, үүрмек бараанныг хуу бүдүрүлге буржуаз ниитилелдиң ийи кол аңгыларын: капиталистерни болгаш пролетариатты тывылдырып турар.

Бараанныг бүдүрүлгениң теориязын В. И. Ленин Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда улам бедик чадаже көдүрген. Социалистиг экономиканы тургузарынга болгаш хөгжүдеринге бараан-акша харылзааларын ажыглаар дугайында, төөгүлүг чаа үе-чадада—социализмниң байдалында ук харылзааларның шуут өске утка-шынарлыынын дугайында айтырыгларны Владимир Ильич ханызы-биле тодарадып тайылбырлаан.

Катаптаашкын кичээлинге дараазында айтырыгларны тодарадып, сайгарып, дагыннап болур:

1. Бараанныг бүдүрүлгениң тыптып келириниң негелделери болгаш кол ылгавыр демдектери кандыгыл?

2. Бараан деп чүл база оон кол мөзү-шынарлары кандыгыл?

3. Бараанның үнезиниң үндезин дөзү чүү бооп турарыл?

4. Акшаның алыс утказы кандыгыл база ооң кол-кол хүлээлгелери чүл?

5. Бараанныг бүдүрүлгениң хөгжүүрүнге болгаш капитализмниң тыптып келиринге үнениң дүрүмү кандыг рольду ойнап турарыл?

Бо консультацияны СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң политчырыдыышкын Бажыңының консультантызы **А. А. ДУГЕРЖАА** белеткээн.

ШКОЛА АМЫДЫРАЛЫ

Тодаргай, чедингир кылдыр

7 «а» класска төөгү кичээли. Беш минута хире үргүлчүлээн айтырыг-харыының түңнелинде Соңгу дайынның болган чылдагаанын, Петр 1-ниң даштыкыга чоруп турганының дугайында өөреникчилерниң билии эки дээрзин башкы билип апкан. Кичээлдиң темазы: Петр 1-ниң үезинде реформалар болгаш шеригде база флотта өскерилгелер. Башкы арыг орус дыл кырынга тодаргай тайылбырлап эгеледи. Класста башкыны эдертир көрген сезен чыгам карактар улуг сонуургал-биле тайылбырны билип ап турарының херечизи бооп көстүп турду. Башкы тайылбыр үезинде өөреникчилерден кандыг-бир төөгүлүг болуушкуннуң болган чылын айтырыптарга шупту өөреникчилерниң холунда саннар бижээн карточкалар көдүрлүп келир болду. Кымның көдүрүп алган саны шын эвезин башкы дораан-на көрүп каар. Билдинмес утказыг терминнер словарь кыдырааштарында очулдуртунуп бижиттинген. Ол сөстер бо-дур: фрегат, кунсткамера, летописчисление, рекруты, навигация.

Ол үениң болуушкуннарын амгы үе-биле үргүлчү холбап, төөгүнүң материалын литература-биле харылзаштырып, тайылбыр мерген болгаш солун болуру-биле улуг чурукчуларның ол үеге хамаарышкан чуруктарын ажыглааны ук кичээлди кончуг солун болгаш чедимчелиг болдурган. Ном-биле бот-ажылдың соонда башкының салган айтырыгларын өөреникчилерниң кайы хире активчи харыылап турарындан материал өөреникчи бүрүзүнге долузу-биле четкендир деп түңнелге келдим. Башкы номдан оналганы бербишаан, Петр 1 дугайында чүнү номчуп болурун өөреникчилерге сагындырды. Кичээл төнген. Ынчалза-даа чеди классчылар клазындан үнер хөңнү чок. Башкызын дескинге бергеннер. Мен-даа класстан үнүптүм. Оларның башкызындан чүнү айтырып турганын санааш чоор бис. Төөгү эртеминге олар ынак дээрзи тодаргай ышкажыл.

Үстүнде каш одуруглар Самагалдай ортумак школазының төөгү болгаш обществоведение башкызы Сендеңмаа Алексеевна Саттың эрттирген кичээлиниң схемазы-дыр. Бо кичээл, ооң хүн бүрү эрттирип турар кичээлдериниң эң дээрези-даа эвес, эң багайы-даа эвес. Сендеңмаа Алексеевна кичээл бүгүдезинге кончуг кызымаккай, бодамчалыг белеткенир: ооң планындан кичээл канчаар эртерин кижи тодаргай билип алыр.

Бо аныяк башкы школада кичээлден дашкаар хөй ажылдарны кылып турар. Ол школаның 10-гу классчыларының клазының удуртукчузу. Класс школада солун кежээлерниң, диспуттарның эгелекчилери болгаш организакчылары, уран чүүлдүң активчилери. Олар күрүне экзаменнерин төлептиг дужаар дээш чүткүлдүглер. Сендеңмаа Алексеевнаның үлүү мында хөй дээрзинге бистиң школа коллективи чигзинмес.

Сендеңмаа Алексеевна школада комсомолчуларның «Прометей» дээр политбөлгүмүн элээн каш чыл иштинде солуг чокка удуртуп келген. Бо бөлгүмнүң кичээлдеринге бистиң комсомолчуларывыс улуг Лениниден болгаш Маркстан эгелээш, Мария Кюри база Софья Ковалевскаяга чедир кандыг кайгамчыктыг кижилерниң амыдыралы-биле танышпаан дээр. Ёзулуг-ла улуг кижилерниң ажыл, амыдыралы улуг ажыл-үүлеже бистиң аныяктарывысты сорук киирип, кыйгырып турар деп чүвени, Сендеңмаа Алексеевна тергиин эки билир.

1964 чылда Кызылдың педагогика институдунуң төөгү факультедин дооскаш, Самагалдай ортумак школазынче томуйлал алган хүнү ооң школачы чораан чылдарындан күзеп чораан күзелиниң боттанганының эгези ол. Изиг күзел, дээди эртем ону школаның дүвүренчиг болгаш нарын амыдыралынче шымныктырып киирген. Аныяк башкы удаваанда бодунуң идепкейлиг, биче сеткилдиг болгаш билииниң шыыраа-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап апкан. Сат—аныяк коммунист.

Бир-ле катап башкыларның өрээлинге почтачы ээлчеглиг почтаны эккелгенде Сендеңмаа Алексеевнаның адрезинге байыр чедирген открыткаларның хойу мени кайгаткан. Аңгы-аңгы хоорайлардан, институттардан, училищелерден, бүдүрүлгелерден ооң өөреникчилери алгыг-йөрээл-биле изиг байыр чедиргилээн. Ооң чажыдын тайылбырлаваска-ла херектиң ужуру билдине бээр.

Коллективтиң чаңчыкканы ёзугаар адаары-биле Алексеевнага кижизидилге херээнүнге моон соңгаар улуг чедиишкиннерлиг болурун күзээр-дир мен.

Н. ТАРААЧЫ.

Тес-Хем район.
Самагалдай ортумак школазы.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Чоокта чаагы бир хүнде Барыын-Хемчик районда Эрги-Барлык ортумак школазының девискээри, ында кудумчу байырлал шинчи кире берген турган: «Космостуң чагырып алыкчыларынга алдар!», «Олар тайбыңның, Совет эрге-чагырганың демдээ—Москваны камгалап алганнар!», «Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс тайбың иштиң камгалалында» деп бижээн стендилерни ханаларда делгегилээн.

Бир стендиде Эрги-Барлык школазынга өөренип тургаш, шеригге албан эрттирери-биле чорупкан Байкара Каң-оолдуң чуруу. Чуруктуң адаанда ооң турары шериг кезээниң командирлериниң, комсомол организациязының секретарының чоруткан чагаазы бар, ында «...Бызыг туруштуг, шынчы оолду азыраан авазынга, кижизиткен, өөредип каан школазынга өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис...» деп бижээн.

Бо-ла школаның доозукчулары В. Хомушку, Э. Хомушку, башкы А. Шаалы амгы үеде шериг албанында турарлар, оларның чуруктарын база делгегилээн. Школага кежээ болур дээни-биле холбаштыр бо бүгү хемчеглерни ап турганы ол. Байырлыг кежээни ажыткан соонда, бистиң маадырлыг Кызыл Армиявыстың дугайын 10 класстың өөреникчизи С. Ооржак чыылганнарга чугаалап берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде тыва эки турачылар-биле кады фашистерге удур тулчуп, ылаңгыя Ровно хоорайны хостаарынга киришкен Х. Докпак-оолдуң болгаш шериг албанындан чаа халажып келген Х. Алдын-оолдуң чугааларын чыылганнар улуу-биле сонуургаан.

Баас-шиник кылдыр кеттингилеп алган кезек пионерлер президиум столунга четкилеп келгеш, адаларының маадырлыг кылган чүүлдеринге салгакчылар болуп, улуг Төрээн чуртту кандыг-даа халдаашкындан камгалаар талазы-биле ыдыктыг хүлээлгевисти күүседиринге үлегерни көргүзер бис деп, аңаа даңгыраглааннар.

Кежээниң түңнелинде чыылганнарга өөреникчилер солун концерт көргүскен. Школаның девискээринге Ленинниң, алдарлыг Кызыл Армияның дугайында ырлар, шүлүктер үрле чаңгыланып турган. Кежээни «Бистиң ленинчи комсомол» деп бөлгүмнүң киржикчилери башкы О. Бак-Көктүң удуртулгазы-биле белеткээн.

Хертек ӨШКҮ-СААР.

Баштыңчының адын эдилеп чораан

БИР ШКОЛАНЫҢ ТӨӨГҮЗҮНДЕН

1929 ЧЫЛ. Ынчан Барыын-Хемчик кожуунуң Барлык-Аксынга баштайгы эге школа ажыттынган. Үжүк-бижии безин чок, хожудангай чораан тыва улустуң амыдыралынга школа ажыттынганы өөрүшкүлүг улуг болуушкун болган.

Ол школага өөренир аас-кежии хелечик араттың оглу мээн база таварышканын утпас мен. 1929 чылдың күзүнүнде чүве. Даштыг-Тей үстүнге ачамның тараазын ажаажып турган мен. Бир-ле хүн Шуй сумузунуң даргазы бистиинге келген.

— Барлык-Аксында «Бедик-бажыңга» бичии сургуул турар апарган. Аңаа өөренир уруглар чорудуңар деп албан бижии келди. Оларның бирээзинге оглуңну өөретпес сен бе?—деп ол айтырар болду. Ачамның чүү дээрин манап олурган мен.

— Чогум-на болур херектир, дарга. Мээң өскүс оглумнуң аскының-кежии ам-на келген-дир, — деп, ачам амырап чугааланган. «Бедик-бажың» (ол школаны ынчан ынчаар адап турган) моон улуг ырак эвес, чадаг кижи бир хүн кылаштааш, чеде бээр чер болгай. Мен сеңээ ой-ойлеп баар мен деп ачам чагаан...

Барлык кыдыында кызыл-хараган аразында каш бажыңга чедирип келгеш, кара шепкен тоннуг, кырлаң думчуктуг тыва кижиге мени дужаап берген. Мээң өөрүм элээн каш оолдар болду. Чамдыктары мени «Хемчик бажындан келген, кежегелиг хевек чиир» деп арай кыжырыксаар-даа.

Кады өөренирим оолдар-биле чап-чаа организастаттынган школаның амыдыралынче шымнып кире берген мен. Кичээлдеп эгелээн бис. Өөренир-даа, чемненир-даа чериивис «бедик-бажың» ол. Бистиң башкывыс— Степан Бак-Көк, ол рабфак дооскан, тыва башкыларның баштайгы отрядынга хамааржыр кижи.

Бижикке өөрени бергеш-ле, аалдарывысче чагаа бижип турдувус. Чаңгыс үжүк безин танывас чоруткан уруглары каш ай эрткен соонда төрээн дылынга чагаа бижип турар кылдыр өөренип алганынга оларның сеткили өөрүп турганы чугаажок.

«Бедик-бажың» турган школаның ады-биле холбашкан төөгүнү черле утпас мен. Бистиң школавысты В. И. Ленинниң ады-биле адаан. «Бедик-бажыңның» кырында «Ленин аттыг школа» деп улгаттыр парлааш азып каан бижимел ол ырактан көстүп турар. Школаның бажыңын Тыва төөгүзүнүң II томунуң (тыва дылда) 179-ку арнындан көрүп болур. Ооң баарында чурукта школаның баштайгы өөреникчилери, оларның ортузунда башкы С. С. Бак-Көк.

Кичээл эгелээриниң мурнунда В. И. Ленин аттыг школавыстың баарынга чыскаалыпкаш, баштыңчының дугайында ырывысты хүннүң-не ырлажыр бис. Кызыл, ногаан, көк карттыг кыдырааштарның даштында баштыңчының чуруу бар. Ленин аттыг школаның өөредилгези эки, сагылга-чуруму бедик болур дээрзи шуут-ла дүрүм болу берген. Бисти пионерге хүлээп алгаш, кызыл галстуктарны тывыскан. «Ленинниң херээнге кезээде белен бис!» деп даңгыраглап турган бис. Ол ёзулалды хүннүң күүседири биске чаңчыл болган.

Бистиң школавыска бижик билбес чорукту узуткаарының кээп өөренир школазы база турган. Чоок кавының аныяктары болгаш улуг-даа кижилери аңаа өөренип тургулаан.

Ол школага өөренип турумда болган бир болуушкунну ынчаарда бо-ла сактып турдум. Чамдык феодалдар Чөөн-Хемчик кожуунга үймээн үндүрүп турган дижир чүве. Революстуг ёзуга удур демиселге феодал-теократтыг идегеттер боо-чепсекти холга сегирип аптургулаан. Оларны базарынга кызыл шеригжилер болгаш партизаннар улуг рольду ойнап турар дээрзин башкывыс биске тайылбырлап берген. Хостуг чуртталга, эрге-шөлээ дугайында бистиң башкывыс бо-ла чугаалай берген олурар кижи. Ол боду эрге-чагыргага удурланган феодалдар-биле демисел чорудуп турганын билир бис.

Бир-ле катап Май 1-ниң байырлалынга киржир дээш Аксы-Барлыкка келдивис. Ынчаарда аңаа кожууннуң хамык албан черлери өглерге турган. Оон аңгыда бир дуганга Май 1-ниң уткулга хуралы болган. Кызыл шеригжилер оюн көргүскен. Чыылган чонга «Кайгамчыктыг интернационал», «Очаландан кедилээрин», «Төп-ле сургуул» деп ырларны ырлажып берип турган бис.

Эртенинде шөлге чыскаал болган. Ооң соонда шериглерниң аът сургуулун, селеме-биле хаак кезерин, хол-буттуң сула шимчээшкиннерин чыскаалганнарның мурнунга көргүскенин сонуургаан бис.

Ленин аттыг школамга өөренип кыштааш, чайгы дыштанылга үезинде аалымга турумда, латин үжүкке үндезилеп чогааттынган чаа тыва бижиктиң алфавидин парлаан. Ол-ла чайын Тываның чаа бижииниң үжүглели деп баштыңчының чуруун парлаан номчугаш үнүп келген.

Аныяктар кежигүнүнге элээн хөй кижини хүлээп ап турда, билдириишкин бижээннерниң бирээзи эш Хөнештен «Леней деп чүү кижид?» деп айтырыг салган.

— Леней эвес, Ленин денер. Ол болза улуг баштыңчы-дыр, большевиктер намының болгаш Совет күрүнениң тургузукчузу-дур. Ол биске база эрге-шөлээни берген. Бис баштыңчының айтыкан оруу-биле чоруп олурар бис—деп, харыылаарга кижи бүрүзүнүң сеткили ханган. Үжүглелди чада туткаш, Ленинниң чуруун аныяктарга ол көргүскен.

Удаваанда школавыс Кызыл-Мажалык суурда чырык, делгем улуг бажыңче көжүп келген. 1930 чылда аңаа «чаңгыс өрген чок» турган. Бистиң школавыс ынчаарда эң улуг бажың деп санадып турган. Ам ында Кызыл-Мажалык ортумак школазының интернады бар. Ынчан ол школаның амгы Советская кудумчуже көрген эжиинге Ильичиниң шилдиг чуруун, оон кедезинге «Ленин аттыг школа» деп бижип каан турган чүве. Амгы Кызыл-Мажалык школазының үндезини Аксы-Барлыкка «Бедик-бажыңга» турган эге школа ол.

Оон бээр 40 чыл чедип турар. Мынча үениң иштинде ук школаны чүс-чүс оолдар, кыстар доозуп үнген болбайн аан. Оларның аразында эртем-билиглиг кандыг кижилер чок дээр. Чижек кылдыр чугаалаарга безин бо-дур. «Шекпээр» совхозтуң бызаа ажаакчызы Ооржак Комбу-Доржу, Таңдының «Тиилелге» совхозта парторг Михаил Дамдын, хоочун башкы Алексей Белек-Баир, Ак-Довурак школазында башкы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Сарыглар Тамдын-оол дээш өскелер-даа бо школага өөренип чораан.

Баштыңчының юбилейинче улам чоокшулап чоруп ора, бо төөгүлүг байырлалга тураскаал кылдыр ол школаның шаанда эдилеп чораан адын катап тургузар болза эки деп бодалдыг мен.

А. БОРБАК-ООЛ.

Кызыл хоорай Совединиң Күңгүртүг суурунга белен хептер даараар мастерская ажыттынгандан бээр дөрт ай ажыг үе эрткен.

Мастерская ажыттынары билек ажылдап кирген аныяк даарапыкчылар Дамдын Чечек, Найдан-оол Дадар, Ламажап Бичиией олар үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Аныяк кижилерни шак ынчаар күш-ажылчы сорук киирип, удуртуп турар улуг мастер Мария Моңгушовна Идамның коллективтиң кежигүннери хүндүлээр, суурнуң чурттакчылары бо-ла мактап чугаалажыр.

М. САНЧАЙ.

ЧУРУКТА: М. ИДАМ (оң талазында) коллективи-биле.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Байлакты камгалаар

Чурттувустуң байлаа болур арга-ыяшты камнап камгалаарының айтырыы совет кижи бүрүзүнүң кичээнгейинде турар. Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозтуң девискээринде арга-ыяшты камгалап хайгаарап турар ийи лесник бар. Оларның ажыл-ижинде катаптап турар четпестерниң дугайын каксы чугаалаксадым. Лесник Төпүл Моңгуш Торгалыг талазын, а Доржу Түлүш Чалааты талазын харыылаар. Ынчалза-даа олар хүлээнген черлерин кезип, арга-арыг кирбестээннер.

Бо ийи лесник суурда школа, эмнелге болгаш садыг черлеринге одаар ыяш кезер участок айтып бээрде чамдыкта ийи-үш ай дургузунда чылзып келир чаңчылын ам-даа салбааннар. Ыяш кезер чер айтырып, чөпшээредип алыры хуу-даа кижилерге берге болуп артпышаан. Машиналыг чолаачыларның, трактористерниң бажыңнарының чанында одаар ыяш даг дег чыгдынган. Ону 3—4 чылдарда-даа улаштыр одалгага ажыглап болур. Ол ышкаш Чаа-Суурнуң механизаторлары Кара-Талдың, Хам-Дыттың болгаш Кара-Дыттың дыттарын чоовнап туруп кескеш, бажыңнар чанында эндере сөөртүп эккеп каан чыткылаар. Бо бүгү ол-ла лесниктерниң ажылынга харыысалга чогундан үргүлчүлеп турар-дыр. А удуртукчулардан кедээ Совет даргазы А. Бадыргы, салбыр даргазы Дүү-Тараа, тракторхову бригадирлери эштер Балган, Дүпчүң олар лесниктерниң олутпай чаңчылын ажыглап, бар четпестер-биле эптежип турар апарган.

Торгалыг хемниң ол-бо талаларында үнелиг үвүштер чыжыргана, чодураа албек өскен черлер кайы хөй. Оларның чөпкүр чемниг сыптарын август, сентябрь айларда улуг-даа, бичии-даа улус сыккаш туткулап алган, кара туразында амданнанып, чип кылаштажып чорууруп бо-ла көрүп болур. Торгалыг хемниң кыдыында кош арыг бар. Ында инек-караа, кызыл-кат, чодураа, кызырак-караа үнген. Ол байлактыг арыгны лесник эш Төпүл совхозка одаар ыяш белеткээр чер кылдыр айтып бергенинден хамык кат-чимистиң сыптары таптай бастынып үрелген. Ооң девискээрин машина-техника кара девис кылдыр хуулдурупкан. Совхозтуң Сарыг-Хөл, Ак-Чыраа салбырларында девискээрлерниң чыжырганазының сывын сып, төтчеглеп каапкан. Бойдустуң байлаан камгалаар карактаарынче сагыш салбастаан сагыш амыр шайлап орар лесниктерни ам-на ажылдадыр үези келген.

Т. ДАМБАЖЫК,
улусчу контролёр.

Хуусааны эрттирбейн бүрүткедир

АРААЛЫГ боону болгаш оон ок-чемзээн садып алырын, шыгжап кадагалаарын болгаш ажыглаарын саавыр ёзугаар хайгаарап көөрүн Совет күрүнениң иштики херектер органнарынга хүлээдип турар. Хамаатылар араалыг аң боозун болгаш биче калибрлиг бооларны саавырда көрдүнгени-биле чүгле иштики херектер органнарының чөпшээрели-биле садып алыр болгаш шыгжап кадагалаар, ажыглаар ужурлуг.

Боо ээзи боозун өске кижиге берип ажыгладыр эргези чок. Саавыр хажыткан таварылгада боону хавырар болгаш боо ээзинге харыысалга хүлээдир. Боону боду кылып алгаш, шыгжап кадагалаан кижилерни шагдаа органнары сагындырар болгаш илереткеш хавырар ужурлуг. От-биле аттынар чепсекти (боону) элээди оолдар кылып алгаш, шыгжап, эдилеп турар таварылгалар бар. Нагааның, бижектиң янзы-бүрү хевирлерин ыла бээр элээди оолдар илерей бээр болза, ада-иелер серемчилелдиг болуп, уругларда нагааннарны, бижектерни хавыргаш, шагдаа органнарынга дужаар ужурлуг. Башкыларга, уруглар комнатазының ажылдакчыларынга, эки турачы дружиналарның кежигүннеринге болгаш комсомол организацияларынга бо айтырыг чугула черни ээлээн турары билдингир.

Ада-иелерниң серемчилел болгаш хайгаарал чогу-биле чамдык элээди оолдар боо-чепсекти ап чоруур таварылга база бар. 1969 чылда Чербиде магазинден боо читкен. Он сес харлыг С. Севилбаа деп оол оорлааш, назы четпээн Иванов, В. Мухин олар-биле суурга ыт боолап, чамдыкта кайы хамаан чок боо адып турар болган. Уктап хынап көөрге, Севилбаа магазинден боону оорлааш, назы четпээн Иванов биле Мухинни эвилелдеп алгаш, боо адып турганы илерээн. Севилбааны кеземче харыысалгазынче киирген. Иванов биле Мухинни назы четпээннерниң херээниң талазы-биле комиссияже шилчиткен. Кызылдың № 14 школазының өөреникчилери С. Никитин биле В. Клюшин (алдыгы классчылар) бо чылдың мартта каш хүн улаштыр Никитинниң бажыңының форточказындан кожазы бажыңның кудуунда азып каан демир-хуунну боолап келгеннер. Оолдар сөөлзүредир баглап каан ыт боолап, харын-даа соңгаже боолап турар апарган. Айыыл бооп болур турган. Ынчалза-даа боо хавыртынган, буруулугларны кеземче харыысалгазынче киирген. 1968 чылдың декабрьда Хову-Аксы суурга болган таварылгада ада-иелер болгаш өске-даа кижилер серемчилелдиг болган болза, боолуг чораан оолдарны доктаадып, оларның ап чораан боозун ап алыр турган. Кара-оолдуң он үш харлыг оглу 13 харлыг Онопченкону эдертип алгаш, аргаже аңнап чоруткаш, аңчылар Фалалеев биле Медведевке таваржы бергеш, «туруңар, адыптар мен» деп, Онопченко алгырган. Фалалеевти аар балыглаан. Элээди оолдарның боо-чепсек ап чорааш, озал-ондак, харын-даа кем-херек үүлгедиптер чоруктары таваржып турар.

18 хар четкен ССРЭ хамаатызы аңныыр талазы-биле шылгалданы эрткен болгаш доктааттынган хемчээл ёзугаар дадывырны төлеп каан болза, боо-чепсекти ажыглаар болгаш саавырга дүүштүр аңныыр-тывыш ажылын чорудар эргелиг. Он сес хар четпээннер аңныыр билеттиг болза, аң боозун эдилеп, аңныыр-тывыш ажылын кылып болур. Он дөрт хар четкеннерге аныяк өскенниң аңчылар секциязы аңныыр билеттиң тыпсып турар.

Боо-чепсекти кадагалаарының болгаш ажыглаарының корумун үрээннер-биле демиселди күштелдирериниң болгаш аңныыр саавырын үрээни дээш харыысалганы шыңгыырадырының административтиг хемчеглерин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылда Чарлыы-биле тодараткан. Бистиң республиканың бойдус байлаан камгалаар хемчеглер дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1968 чылдың октябрь 17-деги доктаалында хамаатыларда болгаш организацияларда араалыг бооларның даңзы бүрүткелин 1969 чылдың июль 1-ге чедир чорудары көрдүнген. Боо эдилекчилери даңзы бүрүткел кылдыртырда иштики херектер органнарынга мындыг документилерни киирер: билдириишкин, хемчээли 3×4 см, 2 фото-чурук, чурттап болгаш ажылдап турар черлеринден шынзылгалар.

Доктааттынган хуусаада араалыг бооларның даңзы бүрүткелин кылдырбааннар боо шыгжап кадагалаар болгаш ажыглаар эргезин казыттырар. Даңзылап бүрүткээр хуусаазындан эрте берген араалыг бооларны эдилекчилер тус черниң иштики херектер органынга эки тура-биле дужаар хүлээлгелиг.

К. ДОБОЛОВ.
Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң килдис начальниги.

Үргүлчүлеп турар

Чадааның Культура бажыңының бот-тывынгыр артистеринден тургустунган агиткультбригада (удуртукчузу В. Анай-оол) ленинчи юбилейге болгаш Совет Тываның 25 чылынга тураскааткан концерттиг үнүүшкүннерин кодээниң ажыл-ишчилеринге бараалгадып турар. Агиткультбригаданың артистери чоокта «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Баян-Тала, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Хайыракан суурларынга аалдап барып, концертти көрүкчүлерге бараалгаткан.

Агитбригаданың составында бот-тывынгыр салым-чаяанныг артистер В. Саттың, З. Анжиның, В. Окрушковтуң, Н. Оюннуң, В. Леньниң, В. Корсаковтуң, В. Метелёвтуң, К. Анчимааның, Н. Идам-Сүрүңнүң ырлааның, танцылаанын, уран номчулгаларын көрүкчүлер улуу-биле сонуурган. Магадаан Агиткультбригаданың лектору Б. Ондар делегей байдалынга хамаарышкан лекцияны база номчаан.

Культура бажыңының методизи Оюн Кара-кыс бригада-биле кады чоруп, кодээ клубтарының ажылынга практиктиг дузаны чедирип турар. Агитбригада районнуң ажыл-агыйларынче үнүүшкүннү үргүлчүлеп турар.

М. СЕВЕН.

Хандыкшыдар

Тываның школаларында спорттуң делгеренгей хевири хол бөмбүүнче чогуур кичээнгей салбайн келгенин республика масштавы-биле школачыларның март төнчүзүнде болган маргылдаазы бадыткаан. Бир чүүлүнде ол маргылдаага уруглар, оолдарның бүрүн командалыг чүгле 7 районнуң төлээзи келген. Маргылдаа үезинде кайы-даа командаларның ойнакчылары аваангыр-шимченгир эвес болуп, оларның техниказы шиңгээткениниң талазы-биле дыка ядызын көргүскеннер.

Бо бүгүнүң түңнелинде маргылдаа чидиг демисел чок, солун эвес байдалга эрткен.

Моон алгаш көөрге школаларда күш-культура башкыларының спорттуң ниити үндезинин чиник атлетикага өөреникчилерни дадыктырбайн турары илдең-дир. Чамдык черлерде комсомол райкомнарының, районнуң улус чырыдыышкын килдизиниң ажылдакчыларында безин спортту херекке албас, эреңгейлээр чоруктар ам-даа бар. Республиканың Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик дээн ышкаш хөй школаларлыг районнарының бо маргылдаага киришпээни спортту тооп көрбес чорукту бадыткап турар.

Ол-ла хүннерде шыдыраа талазы-биле база маргылдаа болуп эрткен. Аңаа 2 оол, 2 уруг составтыг 9 районнуң командалары киришкен. Өзүп олурар бичии шыдыраачыларның аразында салым-чаяанныг кижилерниң барын маргылдаа илереткен. Ылаңгыя Виктор Бурхинов (Кызыл), Владимир Сат (Чөөн-Хемчик), Моңгуш Оттук-оол (Өвүр), Борис Сат (Тес-Хем), Дина Чаргаадай (Тожу), Лида Доржукай (Бии-Хем) дээш оон-даа өскелерни адап болур. Школаларда спорттуң бо чараш хевири ам-даа нептеренгей эвес болуп турар.

Хол бөмбүү, шыдыраа спорттуң чараш, делгеренгей хевирлери болур. Ынчангаш оларны массажыдарда хамыктың мурнунда кижиниң школачы чылдарындан эгелеп хандыкшыдар чорук чугула.

Н. КУВЕЗИН.
Чырыдыышкын министерствозунуң инспектору.

Айтырыңар, харыылаар бис

Пенсия тыпсырынга хамаарыштыр

60 хар ашкан эр болгаш 55 хар ашкан херээжен колхозчуларның иштинде пенсия албаан кижилер ам-даа бар болуп турар. Ынчангаш колхозчуларга пенсия тыпсырынга хамаарышкан айтырыгны харыылап бээрин Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң кежигүнү Сарыг-Доңгак Мунзук «Шын» солуннуң редакциязындан дилээн. Ол айтырыгга Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министриниң оралакчызы Г. Лебедевтиң харыызын моон адаанда киирдивис.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1964 чылдың октябрь 17-деги № 859 Доктаалы-биле бадылаан, колхозчуларга пенсиялар дугайында Саавырның 8-ки чүүлүн ёзугаар алырга, 60 хар четкен назылыг болгаш 25 чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг эр кижилер назылап кыраанының пенсиязын алыр эргелиг. Чурттуң өске районнарынга бодаарга, колхозтары сөөлзүредир тургустунган республикаларның болгаш областарның (Тыва АССР-ниң база өскелерниң-даа) колхозтарының кежигүннеринге назылап кыраанының талазы-биле пенсияны Саавырның 8-ки чүүлүнде көрдүнгениинден эвээш-даа ажыл стажтыг турда, тыпсып болур.

Бо таварылгада эргежок чугула стаж колхозтуң тургустунган чылының соонда эрткен үеден эвээш эвес болур ужурлуг.

Саавырның 48-ки чүүлүн ёзугаар алырга, коллективизацияның баштайгы чылдарында-ла колхозка кирген, ынчалза-даа назылап кыраанының азы инвалид болганының ужурундан колхозка ажылдавайн барган колхоз кежигүннери, пенсия тыпсырынга эргежок чугула негеттинер ажыл стажы четпес болур болза, назылап кыраанының азы инвалид болганының соонда колхозка турган үезин ажыл стажынга база-ла киир санаар.

Бир эвес колхозчу кижи колхозтуң организастаттынган хүнүнден эгелээш, элээн үениң дургузунда аңаа ажылдап тургаш, а ооң соонда назылап кыраанының азы инвалид болганының ужурунда колхозка ажылдавайн барган болза, назылап кыраанының азы инвалид болганының соонда колхозка турган үезин ажыл стажынга киир санаар дугайында айтырыгны колхоз баштаар чери шиитпирлээр.

Редактор К. Н. ДИИГА.

КИНО

АПРЕЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Партизаннар хектери» 11.20, «Карамазов алышкылар» (1-ги, 2-ги сериялары) 1.15, 4, 6.45, 9.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Джура» 10.30, 2.10, «Чаа келген уруг» 12.20, 4, 5.50, 7.40, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Иезинге шынчызы» 3, «Каир 30 чылдарда» 4.50, 6.45, 8.40 шактарда.

редакцияның адрези

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдистериниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00510